

El coratge de la fe

COMUNITATS MARISTES EN TEMPS CONVULSOS [1936-1939]

Lluís Serra i Llansana

maristes

Primera edició - Setembre 2013

©: Lluís Serra i Llansana - 2013

Disseny de coberta: Elisabet Serra i Vendrell

Dibuixos: Gregorio Domínguez, «Goyo»

Fotografia i selecció fotogràfica: Antonio Alegre

Traducció: Susanna Esquerdo i Todó

Drets exclusius de l'edició: Conferència Marista Espanyola

Disseny i realització: Àrea de producció editorial GELV

Dipòsit legal: Z 1339-2013

ISBN: 978-84-263-9122-3

Printed in Spain: Edelvives Tallers Gràfics. Certificat ISO 9001
Imprès a Saragossa, Espanya

Tots els drets reservats.

Índex

PRÒLEG	5
INTRODUCCIÓ.....	7
CAPÍTOL 1. Comunitat marista de les Avellanes (Lleida) <i>Poseu a la meva mà la palma del martiri.....</i>	17
CAPÍTOL 2. Comunitat marista de Toledo <i>He estat vivint amb ells, amb ells vull morir</i>	29
CAPÍTOL 3. Comunitat marista de València <i>En el temps de pau com en el temps de guerra</i>	41
CAPÍTOL 4. Comunitat marista de Vic (Barcelona) <i>Sabem perfectament el que busquem i el que això costa.....</i>	51
CAPÍTOL 5. Comunitat marista de Ribadesella (Astúries) <i>Em mataran perquè sóc religiós</i>	59
CAPÍTOL 6. Comunitat marista de Badajoz <i>La fe és el nostre primer tresor</i>	65
CAPÍTOL 7. Comunitat marista de Màlaga <i>El capità del vaixell ha de ser l'últim a salvar-se</i>	69
CAPÍTOL 8. Comunitats maristes de Madrid <i>Que sigui el que Déu vulgui!</i>	79

CAPÍTOL 9.	Comunitat marista de Chinchón (Madrid) <i>No necessitem anar a les missions.....</i>	95
CAPÍTOL 10.	Comunitat marista de Torrelaguna (Madrid) <i>Servir i estimar.....</i>	101
CAPÍTOL 11.	Comunitat marista de Villalba de la Sierra (Conca) <i>Confiats a la Divina Providència.....</i>	107
CAPÍTOL 12.	Comunitats maristes de Cabezón de la Sal i Carrejo (Cantàbria) <i>L'amic dels pobres</i>	113
CAPÍTOL 13.	Comunitat marista de Barruelo de Santullán (Palència) <i>Un record afectuós per la mort del meu germà</i>	121
CAPÍTOL 14.	Comunitat marista de Barcelona <i>Ni se m'acut la idea d'abandonar</i>	127
CAPÍTOL 15.	Comunitat marista de Dénia (Alacant) <i>Patir el martiri per Déu i per la fe en Jesucrist.....</i>	131
CAPÍTOL 16.	Comunitat marista d'Arceniega (Àlaba) <i>Sense cap por a la mort per Crist</i>	135
CAPÍTOL 17.	Comunitat marista de Mataró (Barcelona) <i>L'àngel consolador</i>	139
EPÍLEG	145
REFERÈNCIES	149

Pròleg

*Direm la veritat, sense repòs,
per l'honor de servir, sota els peus de tots.*

Salvador Espriu, *La pell de brau*

Diu el G. Lluís Serra, a l'epíleg d'aquest llibre, que els esdeveniments que hi narra «susciten sentiments profunds de tristesa, indignació, admiració... És impossible quedar-se indiferent». És veritat. Això és el que m'ha passat a mi quan he llegit el llibre. Com fer-ho, doncs, per no quedar-se en mers sentiments a flor de pell? El mateix G. Lluís suggereix una invitació «al silenci, a la meditació i a la pregària», activitats no gaire freqüents, malauradament, en les nostres societats.

Els fets descrits per l'autor en aquest llibre de manera brillant i suggeridora són molt durs perquè descriuen la mort sagnant de 68 persones, i la vida de tota persona és sagrada. Si avui, gairebé 80 anys després de la seva mort, parlem d'aquestes persones és perquè, com recomana Salvador Espriu, volem *dir la veritat*, per l'honor de servir els homes i les dones del segle XXI.

Però, a més, com a creients, volem deixar-nos interpel·lar per les seves vides i no tan sols per les seves morts. La seva entrega i el seu coratge en temps convulsos ens estimulen a *donar la nostra vida*, i a ser *testimonis de l'experiència de Déu*, com ho van ser tots ells. D'altra banda, la distribució dels capítols del llibre, per comunitats, ens ajuda a reconèixer el meravellós *do de la comunitat*, ja que en aquest grup de màrtirs hi va ser ben

present la dimensió comunitària, tant en la seva manera de viure la fraternitat com en la forma de patir el martiri.

Aquest llibre, fidel a l'herència dels nostres màrtirs, opta clarament pel perdó i la reconciliació. I, malgrat la violència dels esdeveniments descrits, convida a l'esperança. Elie Wiesel, supervivent d'Auschwitz i premi Nobel de la pau, escrivia fa un parell d'anys: «Crec en l'home malgrat els homes. Crec en el llenguatge, encara que hagi estat maltractat, deformat i pervertit pels enemics de la humanitat. I continuo aferrant-me a les paraules perquè ens correspon de transformar-les en instruments de comprensió més que de menyspreu. Podem escollir si volem utilitzar-les per maleir o per curar, per ferir o per consolar».

El meu agraïment més cordial al G. Lluís Serra perquè ha aconseguit fer de les seves paraules instruments de comprensió per curar i consolar.

G. Emili Turú
Superior general

Introducció

A Espanya, a l'inici del segle xx i especialment durant la Guerra Civil (1936-1939), es va generar mort i es van obrir ferides que ni tan sols el pas de diversos decennis ha aconseguit cicatritzar del tot. Va ser un temps convuls.

Van patir tant els d'un bàndol com els de l'altre; i a més, molts altres van fer també patir. El genet apocalíptic de la mort, amb la dalla esmolada, muntant un cavall pàl·lid, va recórrer les ciutats, els pobles i els camps de batalla, i va sembrar cadàvers al seu pas. El dolor i el turment van dominar les famílies. A l'Institut marista, 172 germans van sucumbir com a màrtirs de la fe.

Se m'ha brindat l'oportunitat d'acostar-me de manera especial a la seva realitat històrica. Amb motiu de la beatificació de 522 màrtirs del segle xx a Espanya, dels quals 68 són maristes (66 germans i 2 laics), prevista a Tarragona per al 13 d'octubre de 2013, l'Institut marista va nomenar una comissió internacional per preparar l'esdeveniment. Aquesta comissió, de la qual en vaig formar part, em va encarregar que escrigués un llibre per a l'ocasió.

Tasca compromesa. Al marge de l'escassetat de temps, la dificultat més gran consisteix a abordar un tema molt sensible. Els riscos són evidents: edulcorar la realitat dels fets en perjudici de les víctimes o utilitzar les víctimes per denigrar els botxins. El meu objectiu s'ha centrat a focalitzar la mirada històrica sobre la fe dels màrtirs, paraula grega que significa 'testimonis'. Un autèntic repte. En tractar-se d'un tema de família religiosa, l'ordit de llaços afectius hi és present. Prendre consciència d'aquesta dada és indispensable perquè no inter-

fereixi en el resultat. La tasca encomanada implica un viatge al passat, que no afronto amb nostàlgia sinó amb radicalitat, terme que apunta a l'arrel: Crist i el seu evangeli. És per això que la veritat és irrenunciable, com també ho són el perdó de les ofenses, l'amor a l'enemic, l'esperit de reconciliació, l'actitud de pau, la fidelitat a la crida... Plantejar-se la vida des de la fe cristiana significa obrir un horitzó d'eternitat en les coordenades del temps i de l'espai. La vida és important, encara que transitòria. La vida eterna és definitiva. En ella, el coratge de la fe no serveix per a res si no s'ha transformat en amor.

Vull oferir, com a introducció a la lectura del llibre, una sèrie d'elements que en poden facilitar la comprensió. Per als experts, són prescindibles. Per als neòfits, poden ser útils.

1. El contingut del llibre abasta només una part dels màrtirs maristes del segle xx a Espanya, expressió que inclou els que van morir abans de la Guerra Civil i, especialment, en el decurs d'aquesta, que és quan es va aguditzar la persecució religiosa. Un total de 172 germans formen part del seu martirologi. El primer grup està format per la causa del germà Bernardo, assassinat a Barruelo de Santullán (Palència) el 1934, i per la del germà Laurentino i 45 companys, assassinats a Montcada (Barcelona) l'octubre de 1936. Van ser beatificats a Roma pel papa Benet XVI el 28 d'octubre de 2007. El segon grup, integrat pels germans Crisanto, Aquilino, Cipriano José, Guzmán i 64 companys, assassinats en diferents llocs d'Espanya, el 1936, és beatificat a Tarragona el 13 d'octubre de 2013. El tercer grup, constituït pel germà Eusebio i 58 companys, assassinats en diferents indrets de Catalunya, es troba encara en procés de beatificació. Per tant, les pàgines que segueixen es concentren exclusivament en el segon grup, però no cal perdre de vista la realitat global, que no es fragmenta en classificacions o en causes.

2. El context sociopolític, econòmic i eclesial. Per a la comprensió d'un fet, resulta indispensable poder situar-lo en el context històric. Hi ha nombrosos estudis, de valor desigual, sobre aquest període i sobre la Guerra Civil espanyola. A aquests treballs em remeto. Certament, en aquest llibre només es podran copsar alguns matisos i s'apuntaran algunes orientacions, però no s'ofereix un estudi històric. Se suposa que ha d'estar en el bagatge del lector o que pot obtenir-lo acudint als treballs existents. En una guerra civil entren en joc molts elements simultàniament entremesclats. En aquest cas, va haver-hi també una persecució implacable als catòlics per motius religiosos, que va generar tants màrtirs i que va deixar atònita l'opinió pública internacional.

A més de la fragmentació social entre rics i pobres, hi ha tres problemes que es viuen amb intensitat en els anys 30: la polarització ideològica esquerra-dreta, el conflicte territorial i la tensió clericalisme-anticlericalisme. Una observació sobre la realitat actual ens permet de concloure, amb altres matisos, que els problemes no s'han superat, s'han cronificat i, d'alguna manera, continuen vigents.

3. Els germans i les seves comunitats. La fraternitat és una característica essencial del cristianisme i un distintiu propi dels germans maristes. El coratge de la fe de cada màrtir constitueix una vivència personal, però quasi sempre articulada en el si de la comunitat. Els últims metres de l'existència s'afronten de manera inevitable en soledat, però la vida del grup incideix favorablement per mantenir l'amor i l'impuls a la generositat. Com va passar amb el germà Jean-Marie, que no va voler acollir-se a la seva nacionalitat francesa per salvar-se al marge de la comunitat: «He estat vivint amb ells, amb ells vull morir».

Llocs d'origen dels germans i laics beats

Els capítols segueixen l'ordre de la *Positio*, amb tres petites modificacions. Els 19 capítols s'han reduït a 17, ja que els dos assignats en un principi a les Avellanes, l'1 i el 18, s'han reduït a un; el mateix ha passat amb els dos de València, el 3 i el 15, sintetitzats en un. Els dos laics, que són al 19, passen als capítols 9 i 11, per tal de situar-los en el seu context. Destaquen com a lloc d'origen Burgos amb vint-i-sis germans, Navarra amb dotze, Lleó i Terol amb cinc (en aquest darrer cas s'inclou un laic). N'hi ha tres que són francesos. Com a llocs de martiri, Madrid amb dinou germans, Toledo amb onze, Barcelona, Cantàbria i Màlaga amb 6.

4. L'estructura jurídica dels germans maristes. L'Institut dels Germans Maristes de l'Ensenyament (FMS) va ser fundat per sant Marcel·lí Champagnat el 2 de gener de 1817 a La Valla (França). Amb el pas del temps i amb l'expansió que va anar adquirint, es va organitzar en províncies, circumscripcions territorials regides per un germà provincial, dependents del germà superior general i el seu Consell.

França es va projectar cap a Espanya en tres ocasions i amb tres procedències diverses. L'any 1886, quatre germans de Saint-Paul-Trois-Châteaux van arribar a Girona per aprendre castellà i anar a l'Amèrica Llatina. S'hi van quedar i van donar origen a la gran Província d'Espanya. A l'inici del segle xx, es van aprovar a França lleis que n'expulsaven quasi totes les congregacions, especialment les que es dedicaven a l'ensenyament. La supressió de més de 12.000 centres i la instal·lació a Espanya de moltes congregacions en van ser dues conseqüències immediates. Fou per això que d'Aubenas en van arribar germans a Pontós (Girona), fet que va donar origen al districte del seu nom i, posteriorment, a la Província de Lleó. Procedents de Lacabane, uns altres germans van arribar a Oñate (Guipúscoa), que es va convertir en la Província d'Anzuola. Durant la Guerra Civil van coexistir les tres províncies, encara que la més afectada va ser la Província d'Espanya.

5. La tasca educativa dels germans. A *47 semillas de vida* (2007), s'afirma que «la lluita per l'escola i per l'educació popular es va convertir en un camp específic de confrontació entre l'obrerisme socialista i anarquista i les congregacions religioses» (p. 27). En part, conseqüència de l'onada expansiva de França. L'art. 30 de la Llei de confessions i congregacions religioses de juny de 1933 explicita: «Els ordes i congregacions religiosos no podran dedicar-se a l'exercici de l'ensenyament». La secularització de les escoles catòliques en va ser la resposta: substitució de l'hàbit religiós pel vestit seglar, obtenció dels títols docents oficials, canvis de titularitat dels col·legis... Els germans maristes eren presents especialment en ambients pobres i populars. En la beatificació de Tarragona, el 82,57 % dels 522 màrtirs són consagrats, pertanyents a 25 congregacions diferents. Però només les dues primeres ja aporten 141 màrtirs que representen el 27 % del total dels beats. Són les congre-

gacions dels Germans de les Escoles Cristianes (75) i els Germans Maristes (66), dedicades totes dues a l'educació dels infants i els joves.

6. El procés formatiu marista. Les etapes de formació que seguien els germans eren quatre. Primera, el juniorat, durant el qual es cursaven els estudis bàsics. La paraula *junior*, en l'esquema de la formació marista, s'aplica als seminaristes més joves; en altres congregacions s'empra per als que han fet els primers vots (vegeu el *Gran diccionari de la llengua catalana*). Segons l'edat i la maduresa, es podia accedir de manera directa a l'etapa següent. El nom genèric de «formando» en castellà serà traduït en català per *seminarista*, que tradicionalment s'ha entès més sovint com a alumne d'un seminari eclesial. Segona, el postulatat, període dedicat al discerniment vocacional, al final del qual es vesteix l'hàbit religiós i es rep un nom. Els germans, en aquella època, utilitzen en exclusiva el nom religiós, que substituïa el nom de pila. Aquesta pràctica actualment ha caigut en desús, encara que es conserva en d'altres situacions eclesials, com per exemple en el cas del papa. Tercera, el noviciat, temps per continuar el discerniment, aprofundir en la teologia de la vida religiosa i estudiar l'abast dels vots. Acaba amb la primera professió religiosa, en la qual s'emetia el vot d'obediència. Quarta, l'escolasticat, dedicat especialment a la formació professional i docent. Després d'uns anys de professió temporal, s'emet la professió dels vots de pobresa, castedat i obediència a perpetuïtat. Posteriorment, com a signe de major fidelitat i requisit per a l'exercici de determinades funcions, alguns germans professen el vot d'estabilitat.

7. Les fonts de documentació. Per escriure aquest llibre, he utilitzat tres fonts bàsiques de documentació.

Primera, la *Positio* (*Positio super martyrio*) que conté les dades d'investigació sobre el martiri de cada germà. Cada

secció en desenvolupa el perfil biogràfic, el relat del martiri material i també del martiri formal, i la fama del martiri de cada un dels germans en qüestió.

Segona, el llibre *Páginas de historia marista. España 1936-1939*, del germà Eduardo Corredera Gutiérrez, doctor en Història. Document indispensable per les dades que conté per a qui vulgui acostar-se a la font dels fets. Va escriure les pàgines a mà, amb ploma. Després, algun seminarista les passava a màquina.

Tercera, el llibre *Vidas entregadas. Martirologio marista de España 1909-1939*, del germà Juan Jesús Moral Barrio. Sistematitza les dades del germà Corredera i, després de minuciosa consulta en els arxius, elabora per a cada germà una fitxa que en conté les dades biogràfiques (context ambiental i característiques personals) a més de la crònica de la seva vida (naixement, recepció de sagraments, formació, destinacions i mort).

He complementat la meva documentació amb altres referències bibliogràfiques. En tots els casos, cal distingir entre les dades i l'orientació dels autors. Internet també m'ha estat molt útil. Amb el Google Maps he recorregut la geografia, fins i tot els carrers d'algunes localitats, per tal de situar-me amb més precisió.

8. La memòria històrica. Celebrar la beatificació dels màrtirs és tema delicat. Han transcorregut quasi 80 anys, però potser algunes ferides continuen obertes. La guerra va causar les seves víctimes i la postguerra, també. Quan cicatritzin del tot s'haurà superat el passat. La dificultat de la tasca resulta comprensible, perquè es tracta d'una guerra civil, que no va concloure amb una reconciliació sinó amb una victòria. Per tant, amb vencedors i vençuts. Per aquest motiu, la memòria històrica es viu, de vegades, com a enfrontament de visions contraposades. Un procés de beatifica-

ció enalteix els màrtirs de la fe cristiana, però se solidaritza amb totes les víctimes sense distincions, perquè la veritat, la justícia i l'amor, si no són universals, perden la identitat i el sentit.

El respecte a les distintes sensibilitats no ha de silenciar un reconeixement sincer, humil i lleial als màrtirs de la fe. Sense cap ostentació, però sense complexos. El germà Basilio Rueda, mexicà, antic superior general, va dir: «Crec que dels nostres màrtirs, de les seves lliçons, tenim obligació de transmetre notícia a la generació futura!». Aquest llibre vol ser una modesta contribució a aquest objectiu. M'adhereixo a un criteri evangèlic irrenunciable: sempre cal estar a favor de les víctimes, tant se val quines siguin, tant se val qui en siguin els botxins, com ho mostra la paràbola del bon samarità. Els 68 maristes (germans i laics) ho van ser a causa de la seva fe. Per damunt de les seves pors, les seves angoixes, les seves incerteses, destaca en tots ells el coratge. La fidelitat a Jesucrist i el sentit marià de la seva espiritualitat són la clau per entendre les raons de la seva vida i de la seva mort. Un testimoni magnífic en la clausura de l'Any de la Fe.

9. Agraïments. Gràcies a la comissió, integrada pels germans Ernesto Sánchez, Jorge Flores, Antonio Alegre, Santiago Fernández, Juan Miguel Anaya i Ernesto Tendero que m'ha confiat el treball. Gràcies al germà Maurice Berquet, provincial de l'Hermitage, i al seu consell per l'encàrrec de col·laborar com a membre d'aquesta comissió. Gràcies als germans que han estat postuladors d'aquestes causes (els germans Gabriele Andreucci i Giovanni Bigotto) i al seu vicepostulador (el germà Mariano Santamaría). Gràcies als germans Eduardo Corredera i Juan Jesús Moral, per les contribucions reflectides en els seus llibres. Sense les seves dades, aquest llibre no hauria estat possible. Gràcies al germà

José Delgado, que ha revisat atentament la meua redacció. Gràcies als germans Ramon Llansana i Enrique Hurtado, que han disminuït al mínim els errors. Tantes dades requereixen molts ulls per evitar equivocacions. Gràcies al germà Fernando Vecino per les seves aportacions d'arxiu. Gràcies a la meua neboda Elisabet Serra pel disseny de la portada. Gràcies als homes i les dones que llegeixen aquest llibre, que no té com a objectiu emmagatzemar coneixement sinó transmetre'n. Els africans diuen que «una persona mor quan moren totes aquelles que el conserven en la seva memòria». Gràcies als màrtirs, perquè amb el coratge de la seva fe, viscuda en temps convulsos, m'estimulen a viure la meua i la de tantes persones. Finalment, la meua gratitud a Déu, perquè sense ell els màrtirs no serien els seus testimonis.

Lluís Serra i Llansana*

* Lluís Serra i Llansana és germà marista de la Província de l'Hermitage. Entre els diversos llibres que ha escrit, cal destacar per la temàtica marista: *La força de la fraternitat: maristes, cent anys a les Avellanes (1910-2010)* i, en col·laboració, *El educador marista I: su identidad, su estilo educativo (1983)*, *Història del col·legi dels Germans Maristes d'Igualada (1996)* i *Jiménez Deredia en la basílica de San Pedro del Vaticano (2001)*.

Correu electrònic: lluis.serra@maristes.net, llserrall@gmail.com

Capítol 1

Comunitat marista de les Avellanes (Lleida)

POSEU A LA MEVA MÀ LA PALMA DEL MARTIRI

11 i 27 d'agost, i 3 de setembre de 1936

TESTIMONI DE LA FE AL MAS DEL PASTOR

Germà Crisanto (Casimiro González García).
Naixement a Torrelaguna (Madrid) el 4 de març de 1897.

Màrtir a Mas del Pastor, Tartareu (Lleida) el 27 d'agost de 1936. 39 anys i 5 mesos.

TESTIMONIS DE LA FE AL FRONTÓ DE LES AVELLANES

Germà Aquilino (Baldomero Baró Riera).
Naixement a Tiurana (Lleida) el 29 de setembre de 1903.

Màrtir a les Avellanes (Lleida) el 3 de setembre de 1936. 32 anys i 11 mesos.

Germà Fabián (Juan Pastor Marco).
Naixement a Barcelona el 14 de gener de 1876.
Màrtir a les Avellanes (Lleida) el 3 de setembre de 1936. 60 anys i 7 mesos.

Germà Félix Lorenzo (Lorenzo Gutiérrez Rojo).
Naixement a Las Hormazas (Burgos) el 10 d'agost de 1906.

Màrtir a les Avellanes (Lleida) el 3 de setembre de 1936. 30 anys.

Germà Ligorio Pedro (Hilario de Santiago Paredes).

Naixement a Cisneros de Campos (Palència) el 12 de maig de 1912.

Màrtir a les Avellanes (Lleida) el 3 de setembre de 1936. 24 anys i 3 mesos.

TESTIMONIS DE LA FE A SAGANTA (ESTOPIÑÁN DEL CASTILLO, OSCA)

Germà Emiliano José (Marcos Leyún Goñi).

Naixement a Sansoáin (Navarra) el 7 d'octubre de 1897.

Màrtir a Saganta (Estopiñán, Osca) l'11 d'agost de 1936. 38 anys i 10 mesos.

Germà Timoteo José (Julián Lisbona Royo).

Naixement a Torre de las Arcas (Terol) el 23 d'octubre de 1891.

Màrtir a Saganta (Estopiñán, Osca) l'11 d'agost de 1936. 44 anys i 9 mesos.

Germà Andrés José (Francisco Donazar Goñi).

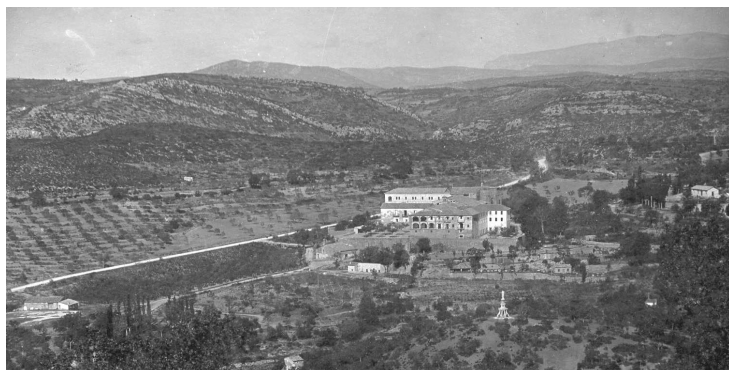
Naixement a Iroz (Navarra) el 10 d'octubre de 1893.

Màrtir a Saganta (Estopiñán, Osca) l'11 d'agost de 1936. 42 anys i 10 mesos.

1. Les notícies arriben amb comptagotes. Quasi totes preocupants. Els proveïdors, el carter i alguns treballadors dels pobles propers en solen ser els missatgers. Una setmana sense cartes ni diaris alimenten l'obsessió de disposar d'una ràdio per estar al corrent dels esdeveniments. L'aïllament del monestir de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes, que es troba a quinze quilòmetres de Balaguer, a la província de Lleida, no facilita l'accés a la informació immediata. S'hi troben acollides diverses seccions de formació: juniorat, noviciat i escolasticat. La casa acull a més la infermeria provincial i una comunitat de germans dedicats a diverses tasques: administració, granja, finca, obra, reparacions i reformes. Un total de 210 persones entre germans i seminaristes. Els maristes ocupen des del 1910 l'antic monestir premonstratès, arruïnat per la desamortització de Mendizábal. Els esdeveniments luctuosos de la Setmana Tràgica de Barcelona de 1909, amb la crema de la casa de Sant Andreu de Palomar a la Ciutat Comtal, han provocat el trasllat de germans i seminaristes des de la costa a l'interior de les terres lleidatanes. Amb el seu esforç i treball han arreglat l'antic monestir i han construït noves ales a l'edifici. El germà Diògenes, superior general, havia afirmat el 1922 en visitar la casa que les Avellanes era «el primer noviciat de la congregació». Quan semblava que els primers treballs obtenien bons resultats, quan la finca comença a ser productiva, apareixen nous núvols a l'horitzó, sense que encara s'hagin dissipat els anteriors, a partir de les convulsions sociopolítiques, econòmiques i religioses.
2. La victòria de les esquerres a les eleccions municipals del 1931, l'abdicació d'Alfons XIII i la seva marxa a l'exili, la proclamació de la República... sembren d'interrogants el panorama. Uns mesos més tard, el germà Diògenes escriu una carta en la qual manifesta la seva preocupació pels

efectes del canvi sobre l'Església i la religió. La crema de convents al maig no fa presagiar res de bo. Els germans més grans reviuem l'angoixa de la Setmana Tràgica, que va suposar pèrdua de vides i la crema del noviciat de Sant Andreu de Palomar. Tornen els vells fantasmes de l'anticlericalisme i d'una política agressiva. Les postures es polaritzen. Augmenta el recel en els germans. El contingut religiós dels seus escrits s'accentua. S'intensifica la pregària al Sagrat Cor de Jesús i les exposicions del Santíssim. El germà Laurentino, provincial, actualment beat, escriu: «Desitjo salvar les nostres obres, no sols materialment, sinó també l'enfortiment espiritual dels germans». S'actua amb normalitat, però amb una tensió sorda subjacent, que s'alimenta de cada nova notícia que arriba al monestir. No obstant això, el govern provisional de la República declara Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes com a monument historicoartístic pertanyent al Tresor Artístic Nacional. Una aportació a la cultura duta a terme pels germans maristes, amb molts esforços i privacions, sense ajuda pública.

3. Com cada dissabte, germans i seminaristes pugen al Puig de la Verge, que ofereix una vista privilegiada de la casa i de gran part de la propietat. Allí, amb fervor, es canta la *Salve Regina* i la pregària *Et recordes, Mare*. Les notes musicals s'expandeixen pel bosc i les veus d'argent trenquen el silenci de la natura. Tot normal. Tot com sempre. Ningú no pensa que aquell acte no es repetirà durant molt de temps. Després del sopar, arriba la notícia de l'alçament militar. Les últimes hores del 18 de juliol de 1936 acaben amb preocupació i angoixa. Els esdeveniments es precipitaran d'una manera vertiginosa la setmana següent. El germà director comunica la notificació oficial de l'estat de guerra. Es fa un dinar de germanor a la Font del Carme. Enfortir la fraternitat és indispensable abans

Vista del monestir de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes el 1936

d'afrontar la tragèdia, que s'endevina tant com es tem. El carter d'Os, municipi al qual pertany el monestir, rep una allau de preguntes quan arriba al convent. L'alçament militar fracassa a Lleida, avortat per les forces d'assalt i els milicians. Els comitès comunistes controlen l'entrada i la sortida de Balaguer. El germà Felipe José, mestre de novicis, vol anar a Barcelona el 20 de juliol, però és detingut i deixat en llibertat. Torna al monestir. Es retira el primer junior requerit pels pares. L'alcalde interí de Balaguer, destacat líder socialista, puja a les Avellanes per anunciar que tenen la intenció de convertir el monestir en hospital de sang.

4. El 25 de juliol hi arriben els primers milicians. Col·loquen el cartell «Hospital de Sang» i la bandera vermella, que oneja a la infermeria. Es decideix la dispersió, que significa deixar el monestir i buscar allotjament en cases dels pobles de la rodalia. Juniors i escolàstics aniran al poble de les Avellanes; els novicis, a Vilanova; els germans més grans, a Vilamajor. Uns germans es distribueixen entre els diversos grups i uns altres marxen sense un rumb fix. Els carros plens d'aliments, camí de Vilanova, han de tornar al monestir a instàncies dels milicians. Les famílies dels pobles limítrofs

tenen una actitud d'acollida encomiable i tracten seminaristes i germans com a membres de la seva pròpia família, llaços que el temps no destrueix. «Ha vingut el nostre germà», diran més tard.

5. El vandalisme destrossa monuments i estàtues, com el Sagrat Cor del claustre, el Sant Crist i la Mare de Déu de l'església, la Mare de Déu de la font de l'entrada, la creu de terme (obra valuosa del segle XIV) i el monument a la Mare de Déu del Puig. En d'altres casos, els desperfectes són menors. El mes de setembre de 1936, el monestir es converteix en sanatori per a malalts mentals. No obstant això, la ceguesa s'acarnissa amb les persones. Els germans José Oriol, de 50 anys, i Félix Alberto, de 19 anys, són afusellats al voral de la carretera, al final de la pujada del Sant Crist de Balaguer. Són les primeres víctimes.

6. Martiri del germà Crisanto. El germà Crisanto, madrileny, s'encarrega dels juniors, que són els seminaristes més joves. Es tracta d'una missió de confiança: cuidar les llavors dels futurs germans. Quan vesteix l'hàbit, el 2 de febrer de 1915, té quasi 18 anys. Anota en la seva llibreta: «Déu vulgui que aquest dia mai no se m'esborri de la memòria i al final coronem la nostra vida amb la mort d'un germà marista, cantant *Ave maris stella*. Ja t'ha arribat el dia, germà, d'unir-te a Déu i d'oferir-li per sempre, sense reserva, el teu cor». S'ocupa amb deler dels juniors que es troben en famílies i granges de Tartareu i del poble de les Avellanés. No obstant això, ha de presentar-se dues vegades al dia a l'ajuntament per firmar. Perspicax, és conscient que la seva sentència de mort està decidida i que el mataran. Demana oracions i intensifica, més encara si és possible, el seu afecte en el tracte amb els juniors. Se li ofereix un amagatall, però el refusa per no posar en perill la vida dels infants. Ha donat la paraula de presentar-se

tots els dies davant del comitè i la complirà. Afirmar: «Si em maten, serà per l'únic motiu de ser religiós marista i per complir amb el meu deure. Si és així, em considero feliç! Com he d'abandonar els meus estimats aspirants! Mentre visqui, i amb l'ajuda de Déu i de la Santíssima Mare de Déu, m'ocuparé de tots ells!».

El 27 d'agost, dijous, arriba a Tartareu un grup d'uns milicians de fora per fer-se amb el control del poble. El cap obliga la gent, que volta per allà, a tornar a les cases. S'allunyen amb el germà Crisanto uns 300 metres més enllà del Mas del Pastor, i el porten a un barranc. Els milicians forans conviden els del comitè de Tartareu a executar el religiós, però s'hi neguen al·legant que no tenen valor per matar-ne un dels seus. Mentre marxen, se senten entre set o vuit trets. Després, una segona càrrega: «Perquè no se'ns escapi». Abans, el germà Crisanto els ha suplicat:

Creu que recorda el lloc del martiri del germà Crisanto, prop del Mas del Pastor a Tartareu (Lleida).

«Per l'amor de Déu, no em mateu, deixeu-me cuidar els meus joves». Els milicians obliguen uns pagesos a enterrar el cadàver. Observen que el germà Crisanto estreny un trosset de fusta amb els dits en forma de creu. Dues exhumacions posteriors, el 1940 i 1967, confirmen que la mà dreta està incorrupta i manté encara el trosset de fusta. Les seves despulles avui descansen a l'església del monestir de les Avellanes. El 5 d'octubre els seminaristes passen la frontera francesa sans i estalvis. Les seves pregàries han estat escoltades.

7. Els màrtirs del frontó. Els nombrosos seminaristes juguen i es diverteixen durant l'esbarjo en els diversos frontons de la casa. En colpejar les pilotes de cuir amb força, la mà s'escalfa i s'infla. Una setmana més tard de la mort del germà Crisanto, el 3 de setembre, dijous, el frontó més proper a la pujada que porta al cementeri, és escenari d'una nova execució.

Frontó de les Avellanes. Lloc on quatre germans van lliurar la seva vida.

El *Peleteiro*, juntament amb dos milicians armats més, prepara el fusell al davant de quatre germans maristes, vestits de seglar, en filera contra la paret del frontó.

El germà Aquilino, lleidatà, submestre de novicis, és un home profundament espiritual i molt bon pedagog. En una carta a la seva germana, li escriu: «Pel que fa a nosaltres, no et facis mala sang; les coses han canviat molt, sens dubte, les amenaces i insults contra els religiosos, les esglésies i els convents són freqüents, però no oblidis que estem a les mans de Déu i que depenem enterament d'Ell. Ell ens ha cridat, ens ha reunit, i Ell ens protegeix». En una oració a la Mare de Déu, poc abans del martiri, reflecteix el seu sentit místic: «Feu que Déu es lliuri a la meva ànima i que la meva ànima es lliuri a Déu».

El germà Fabián, barceloní, el més gran del grup, rep la formació a França. Es dedica a l'educació. Té una sensibilitat especial pels més necessitats i, de vegades, es converteix en captaire per ajudar-los. Un any abans de morir, la seva salut es deteriora i ha d'anar a la infermeria del monestir. Està greument malalt.

El germà Félix Lorenzo, burgalès, té una salut precària. Les reiterades crisis cardíaques el porten a la vora de la mort. Rep tres vegades l'extremunció. La gravetat de la malaltia que pateix no li impedeix de mantenir un aspecte somrient i dedicar-se a petits treballs manuals que demanen detall i precisió. Poc després de l'alçament militar, ha de ser hospitalitzat. Els milicians el treuen de l'hospital per conduir-lo al frontó. Es manté dempeus amb dificultats durant l'execució.

El germà Ligorio Pedro, de Palència, procedent d'una família pobra, se sent atret per la vida marista. Cursa els primers estudis maristes a Carrión de los Condes amb la idea d'anar a les missions. Va a França i aprèn l'idioma.

Després de la primera professió, ha de complir dos anys de servei militar. El mal de Pott (malaltia que afecta la columna vertebral a causa d'un bacteri) irromp en la seva vida. Vol acabar els estudis, però la malaltia s'agreuja i ha d'anar a la infermeria de les Avellanes. Els milicians el treuen del llit i, sense oposició per la seva banda, el porten al frontó.

El germà Aquilino, davant dels tres germans malalts, es dirigeix als milicians:

—Voldria parlar-vos.

—Parla el que vulguis mentre carreguem els fusells —respon el *Peleteiro*.

—Com a home, us perdono; i com a catòlic, us ho agraeixo, perquè poseu a les meves mans la palma del martiri que qualsevol catòlic ha d'anhelar.

—Ja has acabat? —replica el *Peleteiro*.

—Visca Crist Rei!

—Ara, tomba't! —li ordena el milicià.

—No, de cara.

Les quatre víctimes miren els seus botxins. Les descàrregues segueixen les seves vides. Els anomenen els màrtirs del frontó. A la paret encara queden els forats de les bales. El senyor Ramon Miranda (Ramonet), que treballava amb els germans i seguiria molts anys amb ells fins a la seva mort, els dóna sepultura.

8. Els tres de Saganta. El brogit del motor d'un camió trenca el silenci del camp de Saganta, un mas situat a uns cinc quilòmetres d'Estopiñán del Castillo i a 731 m d'altitud, a la província d'Osca. La senyora Joaquina Vidal, que està preparant el berenar, sent el soroll. Des d'una finestra, amb

cautela, observa el que passa, moguda per la curiositat i l'angoixa. A la caixa del camió hi ha tres homes. Són tres germans maristes: Emiliano José, Timoteo José i Andrés José. En diuen «els tres Josés». Són a les Avellanes, acompanyen postulants i novicis a Vilanova, col·laboren en les tasques del camp, però a finals de juliol han de marxar per no aixecar sospites i perjudicar els seminaristes. Volen anar a Navarra. Quan arriben a Estopiñán del Castillo, demanen al comitè un salconduit per evitar penalitats i perills més grans. Els milicians intueixen que són religiosos i els empresonen. És el 10 d'agost, dilluns. Passen la nit reclosos a l'ajuntament, que fa de presó.

El germà Emiliano José, navarrès, pertany a la comunitat de Sabadell. El germà provincial li demana que durant l'estiu, a causa de l'organització d'un curs previst per a molts participants, s'encarregui del rober. Bon docent i un manetes en qüestions elèctriques. Sempre disponible. A la sastreria mostra també molta traça. Al cap de pocs dies d'arribar a les Avellanes, és engolit per la voràgine dels esdeveniments.

El germà Timoteo José, de Terol, és persona d'una única destinació. Sempre a les Avellanes, on s'encarrega de l'horta i la finca. Ingressa als 25 anys en el postulantat. Ha d'adaptar-se a un ambient d'estudi, quan el seu fort són l'horta i el jardí. En l'última visita que fa al seu poble, una senyora li promet convertir-lo en hereu dels seus béns si s'hi queda. La seva resposta: «És molt poca cosa a canvi de la meva vocació».

El germà Andrés José, navarrès, fill d'obrer, pateix un engany amorós en l'època de festeig. Als 28 anys entra al noviciat. De treballs i reparacions no en falten en una casa que acull més de dues-centes persones. Tot ho resol amb eficàcia. Compagina treball i oració. S'entusiasma amb la

pròxima transformació de les Avellanes, que no pot dur a terme per la situació política i social.

Els germans dedicats a treballs manuals sempre han estat respectats, considerats i estimats pels seminaristes.

La senyora del mas de Saganta, des de la finestra, continua observant. El camió s'atura. En baixa un home, a qui els milicians del comitè d'Alguaire, que són cridats per realitzar l'execució, disparen a traïció. Els altres dos en baixen també i pateixen la mateixa sort. L'agutzil d'Estopiñán s'acosta a la casa i ordena al marit de la senyora: «Aquí us deixem tres bèsties. Enterreu-les immediatament». En arribar al lloc dels fets, veuen els tres cadàvers amb els caps coberts amb boines per ocultar la ferida del tret de gràcia. Les seves despulles descansen avui al panteó de Tamarit de Llitera (Osca).

Capítol 2

Comunitat marista de Toledo

HE ESTAT VIVINT AMB ELLS, AMB ELLS VULL MORIR

23 i 24 de setembre de 1936

Germà Cipriano José (Julián Iglesias Bañuelos).

Naixement a Los Valcárceres (Burgos) el 26 de febrer de 1893.

Màrtir a Toledo el 23 d'agost de 1936. 43 anys i 5 mesos.

Germà Jorge Luis (Lorenzo Lizasoáin Lizaso).

Naixement a Irañeta (Navarra) el 4 de setembre de 1886.

Màrtir a Toledo el 24 d'agost de 1936. 49 anys i 11 mesos.

Germà Jean-Marie (Félix-Célestin Gombert Olympe).

Naixement a Trets (Bouches-du-Rhône) el 5 d'abril de 1873.

Màrtir a Toledo el 23 d'agost de 1936. 63 anys i 4 mesos.

Germà Julio Fermín (Julio Múzquiz Erdozáin).

Naixement a Aldaba (Navarra) l'11 d'abril de 1899.

Màrtir a Toledo el 23 d'agost de 1936. 37 anys i 4 mesos.

Germà Javier Benito (Jerónimo Alonso Fernández).

Naixement a Villorejo (Burgos) l'1 d'octubre de 1912.

Màrtir a Toledo el 23 d'agost de 1936. 23 anys i 10 mesos.

Germà Anacleto Luis (Emiliano Busto Pérez).

Naixement a Quintanilla de San García (Burgos) el 5 de gener de 1913.

Màrtir a Toledo el 23 d'agost de 1936. 23 anys i 7 mesos.

Germà Bruno José (Ángel Ayape Remón).

Naixement a Cáseda (Navarra) l'1 d'octubre de 1915.

Màrtir a Toledo el 23 d'agost de 1936. 20 anys i 10 mesos.

Germà Evencio (Florencio Pérez Moral)

Naixement a Acedillo (Burgos) el 10 d'octubre de 1899.

Màrtir a Toledo el 23 d'agost de 1936. 36 anys i 10 mesos.

Germà Abdón (Luis Iglesias Bañuelos).

Naixement a Los Valcárceres (Burgos) el 19 d'agost de 1895.

Màrtir a Toledo el 23 d'agost de 1936. 41 anys.

Germà Eduardo María (Francisco Alonso Fontaneda).

Naixement a Valtierra de Albacastro (Burgos) el 10 d'octubre de 1915.

Màrtir a Toledo el 23 d'agost de 1936. 20 anys i 10 mesos.

Germà Félix Amancio (Amancio Noriega Núñez).

Naixement a Aguilar de Campoo (Palència) el 10 de febrer de 1912.

Màrtir a Toledo el 23 d'agost de 1936. 24 anys i 6 mesos.

-
1. El germà Jacinto Luis entra en el recinte del col·legi *Santa María* amb l'ai al cor. Ahir, a Plasència, un sergent de l'exèrcit nacional li transmet un rumor: «Tots els germans han estat assassinats». Avui, dissabte, 3 d'octubre, arriba a Toledo amb el desig de trobar-se amb una realitat més esperançada. Els superiors l'han enviat per recollir tota la informació possible i fidedigna sobre el que els ha passat als germans. El silenci és la música de fons del drama que contemplen els seus ulls. El resultat queda reflectit en el seu informe: «Volto pel pati: milers d'objectes amuntegats, destrossats, ennegrits majoritàriament... Les parets fumades, i de manera especial en alguns espais. Entro a les habitacions: tot és brutícia, desgavell, portes trenca-des, finestres a l'aire, desfetes. Tot oprimeix l'ànima que sembla que vulgui exhalar-se, fugir, almenys. El defici i el dolor colpegen els sentiments. Surto a respirar una altra atmosfera que no es vegi carregada de tanta ruïna i crim; o, almenys, desconeguts, o que no em parlin d'altres dies i records com aquests...».

Quan surt, un ancià mig esparracat se li acosta i li pregunta:

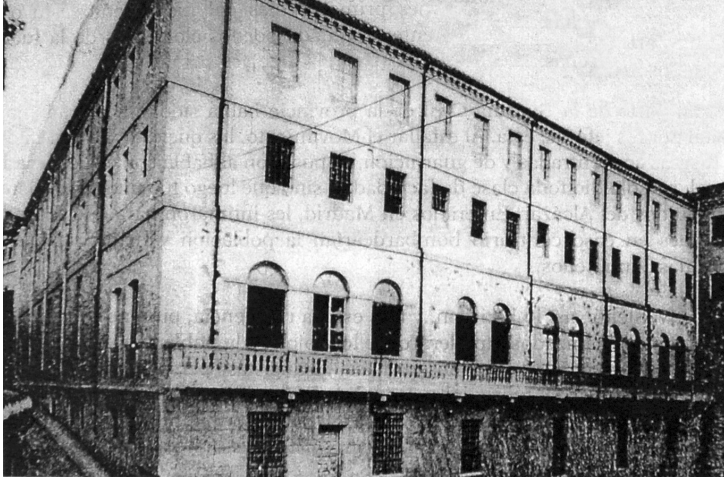
—Vostè és marista?

—Sí, senyor.

—Deixi'm que l'abraci molt fort! (dues llàgrimes grosses li roden per unes galtes que semblen ja de cartó). Ai, germà, tots, tots morts! Tots assassinats!... Ells van triomfar!

És el capellà del monestir de San Juan de los Reyes, que confirma els temors del germà Jacinto Luis. No obstant això, el germà vol contrastar la informació que li ha donat aquest sacerdot. L'endemà és diumenge i només hi ha missa a la catedral. Si hi ha algun germà marista viu, serà allà. No n'apareix cap, malgrat que passa tot el matí a l'aguait. A la presó n'obté la confirmació definitiva. Tots els noms dels germans hi estan inscrits i tots han estat assassinats. Es confirma la tragèdia. Fi de la indagació.

2. Toledo presenta una característica pròpia de moltes ciutats italianes. La seva fama no prové del nombre d'habitants sinó de la bellesa dels seus monuments i de les obres que acull de grans artistes, com el Greco. Al centre històric destaquen les construccions de pedra. El traçat tortuós dels carrers ofereix un passeig per la història. En l'inici de la contesa, amb prou feines arriba a 35.000 habitants. Els edificis religiosos, entre els quals sobresurt la catedral, proliferen pertot arreu. En l'aspecte militar destaquen, d'una banda, l'Alcàsser, que serveix d'escola per als joves oficials i, d'una altra, la fàbrica d'armes, que proporciona centenars de milers de cartutxos. La guàrdia civil i la dreta política converteixen la ciutat en un nucli de resistència enfront de les forces revolucionàries procedents de Madrid. La proximitat geogràfica amb la capital d'Espanya transforma Toledo en un escenari d'enfrontaments i en un camp militar d'operacions. A l'Alcàsser

Vista exterior del col·legi marista Santa Maria. Toledo 1936.

es concentren les forces fidels a l'alçament militar. Porten a la fortalesa nombroses armes i municions de la fàbrica. El general Moscardó escriu pàgines de resistència enfront d'un setge que dura uns setanta dies. Exceptuant algunes Filles de la Caritat, no hi ha cap sacerdot ni religiós refugiat a l'Alcàsser. Potser no s'imaginem el que pot passar o pensen que les aigües no sortiran de mare. La realitat desmentiria amb cruïsa extrema les seves previsions ingènues.

3. Els milicians seleccionen prèviament els presos que han de detenir i empresonar. Qualsevol informació, mínimament fiable, serveix per a la seva tasca. La contundència en la forma d'intervenir els dona bons resultats. El col·legi *Santa María* no els decebrà. Fundat el 1903, compta amb 500 alumnes. L'acadèmia dels germans té planta baixa i tres pisos, el primer dels quals amb un balcó que es prolonga al llarg de tota la façana. Un lloc segur per trobar religiosos i omplir les cel·les de la presó de possibles sospitosos i culpables. Emprenen la tàctica habitual:

realitzar diverses descàrregues i rebentar les portes. El soroll i la violència sempre acovardeixen i generen temor. Aquest procediment els permet fer-se amos de la situació. Després dels trets, cinc-cents milicians assalten el col·legi, dependència a dependència. Destrossen les portes tancades. Volen evitar qualsevol sorpresa. S'indica a les persones que hi ha a dins que baixin al pati. Les col·loquen en filera i de cara a la paret. El porter i el cambrer són posats en llibertat, però els germans aniran a la presó. L'escorcoll permet descobrir alguns símbols religiosos, que encenen l'ànim i estimulen el menyspreu dels milicians amb sonores blasfèmies. El germà Cipriano José, el director, sent sobre les espatlles el pes de la responsabilitat del grup i experimenta una sensació d'impotència. Rosaris, medalles o escapularis són llençats a terra i trepitjats. Intueixen que ells no correran més bona sort. Els seus conciutadans serien més respectuosos perquè els coneixien personalment i sabien de la tasca pedagògica i educativa que feien amb els infants i els adolescents toledans.

4. A la presó conflueixen tres elements dramàtics: la duresa de les condicions físiques i alimentàries; el menyspreu, la burla i les amenaces dels carcellers; i la intuïció d'una mort inevitable. El menjar és escàs i l'aigua conté immundícies i larves. El càntir els oculta el que beuen perquè, si ho sabessin, el fàstic els provocaria vòmits. El que no veuen els ulls... Però el tracte és encara pitjor. Es mostren indefensos davant dels insults i les mofes que, no obstant això, consoliden la seva condició de religiosos i els llaços de fraternitat. Les amenaces posen els pèls de punta: «Aviat us arribarà *el paseíto* i tot s'acabarà!». *El paseíto*, en l'argot del moment, representa l'antesala de la mort. Davant de la imminència del final, el vincle amb Déu s'intensifica. L'oració es torna assídua. Es repeteix la pregària

Comunitat de Toledo. Curs escolar 1935-36.

de Jesús en l'hort de les oliveres: «Si ho vols, aparta de mi aquesta copa, però que no es faci la meua voluntat sinó la teua». Viuen en aquestes condicions durant poc més d'un mes. Seran assassinades a Toledo entre 450 i 500 persones, incloent-hi les comunitats religioses de carmelites i maristes.

5. El cònsol francès arriba a la presó i aconsegueix entrevistar-se amb el germà Jean-Marie, el més veterà de la comunitat, que és de nacionalitat francesa. Li comunica que ha iniciat els tràmits per a la seva extradició. Els altres germans l'intenten convèncer perquè aprofiti l'oportunitat de quedar en llibertat. El germà Jean-Marie havia arribat a Espanya als 19 anys destinat com a professor del juniorat a Mataró. Durant 44 anys al país, va impartir educació cristiana a col·legis de diverses ciutats i va ser director a Malgrat (Barcelona) i Cullera (València). Porta 15 anys a Toledo. En la seva formació, va conèixer germans que havien viscut amb Marcel·lí Champagnat i els primers germans. Expert

en instal·lacions elèctriques, és reconegut professor en Física i en Ciències Naturals i fa classe també al seminari de Toledo. Per la seva condició de ciutadà francès podria quedar lliure, però la seva resposta al cònsol no es deixa esperar: «Això mai! He estat vivint amb ells, amb ells vull morir». No hi ha escapatòria individual, sinó compromís comunitari fins al fons.

6. El rugit dels motors de l'aviació nacional eixorda la ciutat per bombardejar-ne alguns punts neuràlgics. Un avió sobrevola l'Alcàsser a baixa altura per tirar queviures i un missatge de suport. L'aviació de la República contraataca i, per un error de tir, mata desenes dels seus. La represàlia no es fa esperar. Deu germans de la comunitat, amb diversos sacerdots, faran «l'últim passeig». De moment, n'hi ha un que escapa al seu control i no l'inclouen a la llista.

A la parròquia de Santa Teresa, a Toledo, reposen actualment les restes de 8 dels 11 germans màrtirs de la comunitat.

Encapçala el grup marista el germà Cipriano José, que porta quasi quatre anys com a director. Els seus orígens burgesos tenen a veure amb el Camí de Sant Jaume. Gaudeix de gran prestigi per la seva capacitat intel·lectual, amb un brillant títol de llicenciatura, pel seu radicalisme evangèlic, especialment en el camp de la pobresa, i pel seu zel apostòlic. Els germans l'accepten com a líder per la seva humilitat i esperit comunitari.

El germà Abdón és dos anys més jove que Cipriano José, el seu germà carnal. Així, doncs, dos lligams els uneixen: el marista i el de sang. Crescut a l'ombra del seu germà, cultiva la senzillesa, la serietat, la reflexió i el servei, que compagina amb el seu sentit de dependència. Quan arriba a Toledo, el seu germà portava ja tres anys a la ciutat. Tornen a viure junts per compartir el moment final.

El germà Julio Fermín, procedent d'un petit poble de Navarra, entra als 15 anys al noviciat de les Avellanes com a postulant. Impregnat de l'ambient religiós de la seva família, destaca per posar el seu talent i el seu bon caràcter al servei de la vida comunitària i de l'educació. Les seves maneres plauen alumnes i famílies. Els seus germans de comunitat són els primers beneficiats de la seva alegria i del seu somriure.

La de Toledo és una comunitat jove i dinàmica. El germà Javier Benito és un dels cinc germans que no arriben als 25 anys. Comparteix amb el director les influències del Camí de Sant Jaume. En les primeres etapes de formació se li encomana que tingui cura dels nouvinguts. Du a terme un aprenentatge exigent com a educador a Lleida i Madrid fins que és destinat a Toledo. Un company el defineix com a «llest, amable i treballador».

El germà Anacleto Luis coincideix amb el germà Javier Benito al juniorat d'Arceniega, on ingressen en el mateix any.

Junts segueixen el mateix itinerari formatiu fins a emetre els primers vots el mateix dia, el 8 de setembre de 1929; junts realitzen l'escolasticat. Pocs anys després, comparteixen novament la vida a la comunitat de Toledo. Servicial i sacrificat, ha de bregar amb el difícil art de la disciplina escolar. No obstant això, res no el priva de somriure i ajudar.

El germà Bruno José, un dels tres navarresos de la comunitat, té tot just 21 anys. El defineix el germà Dominicio com «un jove angelical, de bon caràcter, simpàtic, vivaç, atractiu, curós de la seva persona i d'aspecte agradable». Quan era a Madrid, la seva mare i la seva germana el visiten. La preocupació materna no s'amaga. Té por del perill que corren els religiosos. Li replica: «Quina felicitat seria per a mi morir màrtir!». La mare plora. Per consolar-la, afegeix: «No us amoïneu, al col·legi hi ha una porta del darrere per fugir». Al seu poble, se celebra un funeral solemne. El rector, a l'homilia, interpretant l'esperit del germà Bruno José, exhorta a la reconciliació i al perdó als enemics.

El germà Evencio, un dels sis burgalesos que integren la comunitat, després de vuit anys a Lucena (Còrdova), arriba a Toledo l'agost de 1935. Té molta experiència com a prefecte d'internat i sap compaginar comprensió amb disciplina, respecte amb exigència. Germà que deixa empremta, serà plorat pels seus antics alumnes i les persones que el coneixien. Destaca per la seva alçada física i per la proximitat amb els joves.

El germà Eduardo María és el més jove de la comunitat; està a punt de fer 21 anys. En acabar el seu període de formació a Arceniega (Àlaba) i les Avellanes (Lleida), Toledo és la seva primera destinació, on s'incorpora a la tasca educativa, mantenint actituds de seminarista. El seu esperit d'oració es fa palès en les seves visites freqüents al Santíssim. Es mostra dòcil i obediència. Constitueix amb altres quatre germans, una mica més grans que ell, el grup dels joves.

El germà Félix Amancio és l'únic natural de Palència de la comunitat. Sembla que a Toledo s'estableix definitivament després d'haver tingut quatre destinacions en quatre anys. Té recent la professió perpètua i els exercicis espirituals d'un mes de durada. Conscient del moment polític que viu, no ignora que el fet de ser religiós el posa en perill: «No cal passar pena; si ens maten, morirem màrtirs». Aquesta frase seva, venint d'un jove de 24 anys, pren més rellevància. Coratge enfront de l'adversitat.

7. El relat del martiri és concís, però carregat d'emoció. Lliguen els presoners de dos en dos, que avancen en filera resant fins a San Juan de los Reyes i la Puerta del Cambrón, uns altres es quedaran a Fuente Salobre. Els piquets d'execució i les metralladores estan preparats. Els trets posen fi a la seva vida. Els cadàvers s'amunteguen. Transcorregudes algunes hores, són traslladats en carros al cementiri on són enterrats en fosses comunes. És el dia 23 d'agost de 1936, diumenge.

El germà Jorge Luis, pel fet d'haver-se ocupat en treballs de cuina, no és inclòs en el grup. És l'únic germà que queda de la comunitat, però no és per gaire temps. Els milicians, en tornar a la presó, s'adonen de l'oblit i en programen l'execució per a l'endemà. Porta quasi 20 anys a Toledo, interromputs per un breu parèntesi del segon noviciat a Grugliasco (Itàlia). És de forta complexió física i de gran bondat. Té amics de tota mena i en comunitat, com que és l'administrador, mostra el seu cor de mare. Com a educador, crea un sistema democràtic i participatiu entre els alumnes per impartir justícia. Quan el van a afusellar, abans d'exclamar «Visca Crist Rei!», retreu als milicians la seva covardia per assassinar persones innocents i indefenses. Amb la mort del germà Jorge Luis s'eleva a onze el nombre de germans màrtirs de la comunitat de Toledo.

Capítol 3

Comunitat marista de València

EN EL TEMPS DE PAU COM EN EL TEMPS DE GUERRA

4 d'agost de 1936 | 5 d'octubre de 1936

Germà Luis Damián (Joseph Sobraqués Glory).

Naixement a Bouleternère (França) el 28 de març de 1891.

Màrtir a València el 4 d'agost de 1936. 45 anys i 4 mesos.

Germà José Ceferino (Elías Garet Ventejo).

Naixement a Centelles (Barcelona) el 28 de gener de 1905.

Màrtir a València el 4 d'agost de 1936. 31 anys i 6 mesos.

Germà Berardo José (José Pampliega Santiago).

Naixement a Cañizar de Argaña (Burgos) el 27 d'agost de 1912.

Màrtir a València el 4 d'agost de 1936. 23 anys i 11 mesos.

Germà Benedicto José (Lucio Galerón Parte).

Naixement a Yudego (Burgos) el 13 de desembre de 1912.

Màrtir a València el 4 d'agost de 1936. 23 anys i 7 mesos.

Germà Valente José (Jesús Delgado de la Fuente).

Naixement a Mazuelo de Muñó (Burgos) el 17 d'abril de 1894.

Màrtir a Barcelona el 5 d'octubre de 1936. 42 anys i 5 mesos.

Germà Eloy José (Eloy Rodríguez Gutiérrez).

Naixement a Torrepadre (Burgos) el 9 de setembre de 1899.

Màrtir a Barcelona el 5 d'octubre de 1936. 37 anys.

1. El sopar del 19 de juliol, diumenge, com de costum, és a les 8.30 del vespre. Els germans de la comunitat del *Liceo Mayans*, que és al número 5 de la plaça Mira-sol de la ciutat de València, són al menjador. No hi ha gaire gana. Pesa en l'ambient la tensió política, la violència al carrer, la inseguretad del futur. Alguns germans tenen molt vives a la retina les imatges que acaben de veure durant el passeig d'aquella tarda. Aires de revolució. Una petita ràdio emet notícies preocupants. Després del sopar, el germà director convoca la comunitat a la sala d'estudis. S'analitza la situació, confusa socialment, i es dona llibertat a cada germà per quedar-se al col·legi o anar a dormir fora. Meitat per meitat. A casa, els uns dormen i els altres vigilen. La comunitat es reuneix l'endemà al matí. A la capella, un sacerdot amic celebra la missa. El 20 de juliol, dilluns, es declara una vaga general indefinida per protestar contra la revolta militar. A la ciutat, el general González Carrasco es mostra vacil·lant i les esquerres es fan seu el carrer.

Al Passeig de l'Albereda hi ha una altra comunitat que gestiona l'*Academia Nebrija*. Els germans, per esquivar la

L'Acadèmia Nebrija, situada en el Passeig de l'Albereda, 11, el 1903, any de la seva fundació.

prohibició d'ensenyar a les congregacions religioses, posen als seus col·legis noms que no suscitin sospites. Els esdeveniments es precipiten i el dia 21 de juliol les esglésies i la mateixa catedral es transformen en columnes fumejants. L'endemà, una patrulla els constreny a abandonar el centre. Poden tornar al *Liceo* per menjar junts per última vegada en la festivitat de l'apòstol sant Jaume. Després, la dispersió per fondes o en cases particulars.

2. València és una ciutat dinàmica, banyada per les aigües del Mediterrani. La presència marista data del 1897 i la fundació del primer col·legi té aires internacionals. Tres germans (un de francès, un d'italià i un de suís) obren la primera escola al carrer del Portal de Valldigna. L'augment espectacular d'alumnat i la innovació del seu projecte educatiu requereixen canvis d'ubicació continus. *L'Academia Nebrija*, situada al Passeig de l'Albereda, 11, és atesa per una comunitat de sis germans. S'hi impar-

teixen classes de primera ensenyança i els tres primers cursos de segona. Els alumnes, quan acaben aquí els estudis, solen continuar-los al *Liceo Mayans*. Les dues comunitats mantenen relacions òptimes. Per Nadal i en les celebracions de la primera comunió, els germans es troben per compartir oració i taula. Es reparteixen així els compromisos: per una vegada que hi van els de Mirasol, que són més nombrosos, hi van dues vegades els de l'Albereda.

3. Quatre dels sis germans de l'*Academia Nebrija* arriben al martiri el 4 d'agost, dimarts. El germà Luis Damián n'és el director. D'origen francès, prové d'una família benestant i molt religiosa. Quan els religiosos són expulsats de França l'any 1903, el noi vol seguir els seus educadors amb gran sacrifici de la família, ja que és l'únic noi i l'hereu. Ingressa als 12 anys al juniorat de Vic. Acabada la formació, les seves destinacions són Barcelona, Saragossa, València i Múrcia. L'any 1935 passa a dirigir el col·legi del Passeig de l'Albereda. És molt estricte com a religiós, però bondadós i meticulós en la preparació de les classes i la catequesi. Silenciós, viu a fons l'esperit d'oració.

El germà José Ceferino, barceloní, conclòs el seu procés formatiu, és destinat a Alcoi i València (l'Albereda). D'aquí salta al Marroc, on imparteix classes a Larraix i Alcazarquivir. Torna a València el 1933. És el subdirector i forma un tàndem perfecte amb el director. Hi ha qui afirma: «Estan fets per viure junts i per morir junts». A causa de la seva joventut i al fet que el càrrec de director no suposa per si distanciament, és més accessible per a germans i alumnes. Destaca en la pietat i l'esperit de sacrifici.

Els germans Berardo José i Benedicto José són dos burgalesos joves de 23 anys, tot just quatre mesos de diferència entre el primer i el segon. Entre tots dos hi ha una

amistat indestructible, forjada al llarg dels sis anys que van conuiu junts en el període de formació. L'única destinació del germà Berardo José és València. Comença a Mira-sol i, tres anys més tard, passa a l'Albereda. El germà Benedicto José presenta més recorregut: Vallejo de Orbó (Palència), Barruelo de Santullán (Palència), Logronyo i el 1935 València, on es troba novament amb el seu amic. A partir d'aquí, tots dos comparteixen la darrera destinació. Dos caràcters diferents, però complementaris. El germà Benedicto José és divertit i bromista. Sota aquesta pàtina superficial batega un criteri de profunditat. «Hem de viure preparats per a qualsevol esdeveniment». El germà Berardo José, més seriós, és complaent i acollidor. Tots dos s'entesten a treure's el títol de mestre. Compaginen l'apostolat amb els estudis de magisteri. Fan realitat una frase típica de l'època: «Religiosos i estudiants, religiosos per davant». No hi ha contraposició, sinó síntesi.

Els germans Manuel Solá i Bernabé José, membres de la comunitat de l'*Academia Nebrija*, escapen i intenten tornar als seus llocs d'origen.

4. El director es refugia a casa del doctor Zumalacárregui. En conèixer les amenaces de represàlia, es trasllada a casa del forner, el senyor Andreu. En temps difícils, les delacions són el pa de cada dia. La patrulla localitza la presa. El germà Luis Damián és detingut al carrer i conduït a un comitè que l'interroga. Simultàniament, es registra la casa on s'hostatja. Les dades no coincideixen, perquè és francès nacionalitzat espanyol per poder impartir classes, però, gràcies a la intervenció d'un obrer del sindicat, no es compleixen les amenaces contra el forner. Per la seva banda, el germà José Ceferino, el subdirector, s'hostatja a casa del capellà del col·legi. Tots dos són empresonats. Al seu torn, els dos ger-

mans joves passen també moments d'angoixa. S'allotgen en una petita pensió del carrer de la Punyaleria, molt a prop de la catedral valenciana. Viuen, com tota persona perseguida, amb la vida penjant d'un fil. Una patrulla de quatre pistolers els deté. No tenen ni temps d'acabar-se la sopa, recorda la propietària de la pensió.

5. El col·legi dels salesians, al carrer de Sagunt, s'ha convertit en improvisada txeca (paraula de reminiscències bolxevics) o presó controlada pels comitès. Allí són conduïts els quatre maristes. El rector de Benissa (Alacant), també pres, escolta en confessió el germà Luis Damián. Després de rebre l'absolució, el germà li comunica: «Vaig content i satisfet al martiri; sé que aquesta nit ens mataran». I insta el rector a predicar el regnat de Crist perquè «la nostra sang no sigui vessada en va». Ungría, el cap de la txeca, irromp a la sala i crida: «El superior dels maristes i els seus quatre companys!». Es tracta dels quatre germans i el capellà del col·legi. Tots ells segueixen Ungría. Cinc trets trenquen el silenci de la nit. A continuació, se senten cops de martell que claven la fusta dels fèretres. Són entre les deu i les onze de la nit del 4 d'agost. La rutina sense ànima i l'abús d'uns executors inclements condueixen les seves víctimes a l'èpica del martiri.
6. La situació a València s'agreuja. Els germans que encara hi resten intenten esquivar la presó o la mort. En aquest clima de preocupació, angoixa i inseguretat, arriba amb tren procedent de Barcelona el germà Carlos Víctor, delegat del germà Laurentino, provincial. Comunica al germà Valente José una proposta, tan suggestiva com arriscada. Consisteix a anar a Barcelona per agafar un vaixell, el *Cabo San Agustín*, i fugir a França. S'han pres tota mena de garanties perquè l'operació tingui èxit. El germà Valente José recorre diverses pensions i fondes per informar

els germans d'aquesta possibilitat. No hi ha unanimitat a l'hora de prendre una decisió. Sorgeixen tres postures. Hi ha els qui no se'n refien i no creuen convenient viatjar a Barcelona. Anar amb vaixell suposa pactar amb un adversari poc fiable i no assegura un bon resultat. Han vist massa coses en pocs dies. Uns altres s'ofereixen a integrar una segona expedició, que està prevista i programada, quan es conegui l'èxit de la primera. Finalment, un grup integrat per cinc germans, accepta amb recel la proposta. Es tracta dels germans Antonino, Valente José, Crispín Lope, Eloy José i Martiniano. En temps difícils, on la delació i la sospita campen al seu aire, la confiança s'esquerda i la incertesa no desapareix mai. Moments complicats per decidir.

7. Emparats per les ombres de la nit, els cinc que han decidit anar a Barcelona es dirigeixen a l'estació central de València acompanyats pel germà Carlos Víctor. Poc abans, han sopat, s'han acomiadat dels altres germans i han rebut una mica de diners per afrontar les contingències. Encaixades de mans i mirades carregades de sentiments continguts. Els acompanyen tres germans. El germà Inocencio Mateo no pot amagar les seves reticències. Els diu: «Val més el mal conegut que el bé per conèixer». Porten un salconduit col·lectiu que els acreditarà davant de qualsevol milícia o policia. El germà Crispín xerra a l'andana amb un germà carnal del germà Eloy José. Són observats per uns individus desconeguts. Finalment el tren es posa en marxa i disminueix la tensió a mesura que es va allunyant. El sotragueig posa música de fons a les imatges, viscudes en aquestes últimes setmanes, que desfilen per les seves ments. Després d'hora i mitja de viatge, quan les papelles es resisteixen al son, s'hi presenten quatre individus que exigeixen la documentació als germans Carlos Víctor, Crispín i Antonino. Malgrat que els documents estan en regla, posen nombrosos entre-

bancs als religiosos argumentant que hi ha gat amagat. El tren arriba a Castelló. Els obliguen a baixar. Els prenen els diners i l'interrogatori se centra a esbrinar la finalitat del viatge i la localització dels superiors. Adopten l'estratègia de preguntar-los per separat. Comencen pel germà Crispín. Els insults i els cops se succeeixen davant de respostes ben poc aclaridores, i el germà queda masegat i amb l'ull esquerre inflat. Després, li toca el torn al germà Antonino. Simulen que l'executen diverses vegades i finalment disparen trets a l'aire. Després, bufetades i cops. Els tornen posteriorment a València, on els espera el calabós.

8. La resta de germans prossegueixen el viatge. El germà Martiniano arriba a Barcelona i comparteix la sort del grup que es troba a la txeca de Sant Elies. Els germans Valente José i Eloy José troben la mort abans d'unir-se als seus companys.

El germà Valente José, burgalès, forma part d'una família cristiana molt nombrosa a Mazuelo de Muñó, poble que compta amb 130 habitants. Als 13 anys ingressa al juniorat de Vic. Acabat el període de formació, les seves destinacions són Badalona, Barcelona, Lleida, Madrid, Múrcia, Toledo, Girona, València, Saragossa, Grugliasco i Pamplona. Torna a València per segona vegada per treballar al *Liceo Mayans*. Es tracta d'un educador competent que imparteix matèries del batxillerat. El seu caràcter decidit i valent l'impulsa a acceptar la proposta d'anar a Barcelona, després d'actuar d'informador per als seus germans.

El germà Eloy José, de la localitat burgalesa de Torreparedre, prové també d'una família nombrosa i molt cristiana. Ingressa als 11 anys al juniorat d'Arceniega (Àlaba). Una vegada acabada la formació, té com a primera destinació principal Burgos. A València, en dos períodes, du a terme

la seva tasca educativa i pastoral, amb un parèntesi de tres anys a Cartagena. Se'l valora com a educador bo i eficient, que es fa estimar pels seus alumnes. Es mou sempre amb senzillesa i discreció, sense fer-se notar.

No se sap amb precisió on són assassinats. Ha de ser passat Castelló, la nit del 5 al 6 d'octubre, ja que continuen el viatge amb tren. Alguns testimonis afirmen que moren quan el comboi arriba a Barcelona o a la rodalia. Potser el germà Valente José a Horta i el germà Eloy José a la mateixa capital catalana. Com que els assassinats ben sovint gairebé no deixen cap rastre, resulta difícil localitzar-los. El fiasco del primer viatge amb vaixell, a causa de la traïció de les autoritats, impossibilita la realització d'un segon intent.

Durant la República el col·legi va prendre el nom de Liceu Mayans. Estava situat a la Plaça de Mirasol, 5.

Capítol 4

Comunitat marista de Vic (Barcelona)

SABEM PERFECTAMENT EL QUE BUSQUEM
I EL QUE AIXÒ COSTA

1 d'agost i 8 de setembre de 1936

Germà Severino (Severino Ruiz Hidalgo).

Naixement a Fuencaliente de Lucio (Burgos) el 5 de novembre de 1907.

Màrtir a La Palma de Cervelló (Barcelona) l'1 d'agost de 1936. 28 anys i 8 mesos.

Germà José Teófilo (José Mulet Velilla).

Naixement a Mazaleón (Terol) el 28 de juny de 1917.

Màrtir a La Palma de Cervelló (Barcelona) l'1 d'agost de 1936. 19 anys i 1 mes.

Germà Justo Pastor (Máximo Aranda Modrego).

Naixement a Gallur (Saragossa) el 3 de setembre de 1907.

Màrtir a Barcelona el 8 de setembre de 1936. 29 anys.

Germà Alipio José (Maximiano Drona Leoz).

Naixement a Uztárroz (Navarra) el 8 de juny de 1916.

Màrtir a Barcelona el 8 de setembre de 1936. 20 anys i 3 mesos.

1. Com que el 19 de juliol és diumenge, toca passejada. Se segueix el reglament ordinari, malgrat que les notícies arriben confuses. L'exèrcit de l'Àfrica s'ha alçat, però Vic encara sembla allunyada dels nuclis d'agitació. Les inquietants onades expansives de Barcelona i el seu cinturó roig ben aviat arribaran a Vic, capital de la comarca d'Osona, a 69 km. Els germans que acompanyen els juniors porten sotana. Van al camp travessant la ciutat. Noten alguna cosa estranya en les mirades dels transeünts amb els quals s'encreuen. Quan tornen a casa, alguns amics els recomanen que no surtin al carrer amb sotana. Res no és com abans i es presagien temps de turbulències. La vaga general indefinida, proclamada l'endemà, genera tensió. La ciutat és seu episcopal. Compta amb poc més de 15.000 habitants. És considerada ciutat levítica, pels seus nombrosos convents, fundacions i centres religiosos. Les pintures de Sert que decoren l'interior de la catedral, conglomerat d'estils diferents, són devorades per les flames. La nova ornamentació realitzada per l'artista després de la Guerra Civil reflectirà amb els seus clarobscurs la passió de Crist i el patiment de la humanitat. Art inspirat en l'experiència del dolor viscut.
2. La presència marista a Vic compta amb tres centres: el juniorat, des de 1903, el col·legi, des de 1888, i la sastreria provincial, des de 1909, any de la Setmana Tràgica. Formen la comunitat del juniorat set germans, amb el germà Jerónimo Emiliano al capdavant. Vic, la Ciutat dels Sants, és un lloc ideal per a la formació de futurs maristes. Quan conclouen aquí la seva preparació, passen a les Avellanés per continuar les tres etapes següents. El col·legi ocupa l'antic convent dels carmelites i hi treballen sis germans. El seu director és el germà Carlos María. El germà Alfonso dirigeix la sastreria provincial.

Convent del Carme a Vic. Casa de formació dels germans maristes.

3. Els germans són previsors. Si la situació es complica, tenen elaborat un pla B que posen en marxa el mateix dia 20 de juliol, a les set de la tarda. Es tracta d'ubicar uns 35 juniors dels més grans a les masies i cases de camp amb les quals havien concertat prèviament l'acollida. Els germans els acompanyen. Porten tots provisions i roba. Can Armengol és la primera parada, i hi pernocten. L'endemà, es distribueixen en diverses masies. Els 48 juniors restants hi van més tard. Els germans es dispersen, però alguns es queden al col·legi, malgrat que ja han començat els saquejos i les cremes. Un veí delata als milicians que els germans tenen una emissora clandestina i una metralladora. El registre confirma que és una fabulació. Els trets, les fogueres que fumejegen, els rumors d'assassinats mantenen l'ànima en suspens.

Obliguen els administradors maristes a retirar el dipòsit bancari i a entregar-lo al comitè de Vic. El 28 de juliol es concentren a la casa pràcticament tots els germans i al voltant de 60 juniors, que han tornat de les masies. Els milicians ordenen cridant: «Des d'ara queda prohibida tota relació entre professors i alumnes». Posen els juniors en filera, passen llista i els condueixen a la Casa de Caritat. Quan arriben al menjador, es planten i no volen tastar ni un mos. Els milicians han de recórrer a un germà perquè desbloquegi la situació. Els juniors tornen a les seves famílies, només hi queden durant un temps més 19 juniors de procedència castellana o navarresa.

Els germans han de dispersar-se. El comiat resulta emocionant. Ningú no sap la sort que els espera. Alguns van a l'estació de tren, uns altres s'amaguen en cases de coneguts o marxen amb la família.

4. Quatre germans joves van de Vic a Barcelona el 30 de juliol, entre ells els germans Severino i José Teófilo. S'instal·len a la pensió *Sant Antoni*. L'endemà, posen la seva documentació en regla i es troben al parc amb el seu director, que portava un junior a casa seva. Cap a les 10 de la nit, quan van cap al carrer Sant Pau, on es troba la fonda, un grup d'exaltats crida: «Mans enlaira!». Els encanonen amb les pistoles, els escorcollen, els prenen el que porten i, de dos en dos, els condueixen a la txeca més pròxima. Interrogatoris i amenaces. Volen treure'ls informació. Els comminen a parlar. Amb astúcia, s'hi presten. Responen a les preguntes sense proporcionar cap dada. L'1 d'agost, dissabte, a les 4 del matí, els treuen a fer el passeig de la mort en dos cotxes. En el primer, els germans Dionisio David i José Teófilo, aquest últim és de Terol i molt jove, només té 19 anys. Es mostra sempre jovial, franc, complidor, treballador i alegre. Un germà carnal seu és marista. Vic és la seva primera i

única destinació. El seu company, el germà Dionisio David, aconsegueix alliberar-se i corre a amagar-se enmig d'un camp de blat de moro que hi ha a prop i després entre els esbarzers fins que arriba al riu. Mentre pensa per on travessar-lo, sent una descàrrega que posa fi a la vida del germà José Teófilo.

5. En l'altre cotxe, que aparca a prop del primer, al terme municipal de La Palma de Cervelló, van els germans Severino i Cleto Luis. La família del germà Severino és nombrosa. Els seus pares tenen set fills, dels quals n'hi ha quatre que són maristes i diverses filles que són religioses. Malgrat els seus desitjos de ser germà, els pares el retenen a casa. Passa tres anys de servei militar a l'Àfrica i finalment obté permís per fer-se marista. Les seves dues destinacions tenen a veure amb la formació, que atén com a prefecte o encarregat de la disciplina entre novicis i juniors. Poc abans havia escrit als seus pares i germans: «No us amoïneu per nosaltres. Sabem perfectament el que busquem i el que això costa. Vindran dies dolents, potser dolentís-

Juniors jugant a la bandera al pati durant l'hora d'esbarjo.

sims, i potser no trigaran, però nosaltres, com Jesucrist, diem: *»Hem vençut el món»*. Després d'una discussió amb els milicians, que li prometen deixar-lo lliure si crida «visca la FAI!» (Federació Anarquista Ibèrica), el germà Severino exclama «Visca Crist Rei!, visca la Mare de Déu del Pilar!». L'assassinen, el ruixen amb gasolina, li calen foc i el deixen al voral. Un pagès l'enterra en una vinya al costat del camí.

6. El germà Justo Pastor es presenta al director de la Casa de Caritat per oferir-li els seus serveis com a mestre de música i poder estar així al costat dels juniors. El director accepta la proposta, perquè li agrada la música. El contacte amb els seminaristes es converteix en una ocasió magnífica per entretenir de manera sana, animar-los i catequitzar-los. Una actuació musical en honor del director aconsegueix complaure'l, però ha de prescindir dels seus serveis perquè el germà no té carnet d'adscripció al sindicat. Consulta amb el seu superior i segueix les indicacions rebudes. Cridat a Barcelona, junt amb el germà Alipio José, s'allotja amb ell en una pensió del carrer d'Avinyó.

El germà Justo Pastor, saragossà, ingressa als 11 anys al juniorat de Vic. El seu recorregut, després del període de formació, és Barruelo, Villafranca de Navarra, Larraix i Vic. Dedicat a l'apostolat, diuen que «semblava que no podia viure sense els seus juniors». Entén la música com un servei i mostra una sensibilitat exquisida.

El germà Alipio José, navarrès, té 20 anys. Amb afany missioner, decideix travessar l'Atlàntic i és destinat a l'Uruguai. Els esdeveniments polítics no li permeten realitzar el seu somni. Expulsat de Vic, va a Manresa i s'allotja a casa d'un desconegut, que resulta ser comunista. No obstant això, manté amb ell una bona convivència. Intenta anar a França, però acaba tornant a casa del comunista de Manresa,

qui li aconsella que passi la frontera amb França per la Seu d'Urgell i Andorra, però torna a Vic... Després es troba amb el germà Justo Pastor a Barcelona.

Tots dos són arrestats a la capital catalana i, sense procés ni judici, executats el 8 de setembre, dimarts, festa de la Nativitat de la Mare de Déu.

Capítol 5

Comunitat marista de Ribadesella (Astúries)

EM MATARAN PERQUÈ SÓC RELIGIÓS

4 de setembre de 1936

Germà José de Arimatea (Restituto Santiago Allende).

Naixement a Bustillo del Monte (Cantàbria) el 10 de juny de 1902.

Màrtir a Sama de Langreo (Astúries) el 4 de setembre de 1936. 34 anys i 2 mesos.

1. El vaixell mercant *Mistral* carregat de queviures i municions, atraca al port de Ribadesella. Aquesta localitat d'Astúries compta amb poc més de 8.000 habitants. Les seves arrels històriques remeten a la figura d'Alfons X el Savi, que la va fundar. La natura que l'envolta crea un diàleg fecund entre la costa i el mar Cantàbric. De vegades, en els millors escenaris es representen els drames més cruels. És la primera quinzena d'agost de 1936. Una filera de presos, de dos en dos, custodiats per milicians, es dirigeix des de l'església, on estan confinats, al port per tal de descarregar el vaixell. Durant el trajecte, suporten insults i maltractaments. La feina és àrdua. Alguns fardells són grans i pesats. La fam i la debilitat fan estralls. Els milicians s'encruel·leixen especialment amb el rector. Un altre sacerdot es veu obligat a netejar les latrines, sense cap mitjà, només amb les seves mans. El germà José de Arimatea, director del col·legi marista, treballa en la descàrrega, com un més. La seva edat li permet fer una bona feina. El cansament fa forat en el seu

Casa i escola dels germans a Ribadesella. A l'actualitat està deshabitada.

físic. Ha de suportar, sobretot, el maltractament psicològic i moral.

2. Sis anys abans, el germà José de Arimatea arriba a la ciutat el mes de juliol de 1930, després d'haver participat en el segon noviciat, a Grugliasco (Itàlia). Acaba de fer 28 anys i porta l'encàrrec dels seus superiors de fundar i dirigir un col·legi que havien sol·licitat el rector i una junta de veïns. Li proporcionen un xalet ampli, on s'imparteixen tres classes de primària i tres cursos de batxillerat. Cinc germans i dos laics componen el claustre docent. Captiva per la seva competència professional d'educador i catequista. Col·labora estretament en la parròquia. L'entusiasme a la música i crea un cor polifònic que dóna realç a les festes i celebracions. Però no ho té fàcil. En èpoques confuses, els delators fan el seu agost.

A mitjan març del 1936, tres germans tornen de la parròquia on havien estat preparant la festivitat de sant Josep. Són apedregats. La foscor no permet descobrir els atacants, però els facilita esquivar els cops. La tensió social i política irromp en comportaments agressius. A casa, per no preocupar la resta dels germans, no expliquen res. Quan tot just aconsegueixen dormir, uns cops forts a la porta els fan saltar del llit. Guàrdies municipals i civils sol·liciten la presència del director per detenir-lo, ja que hi ha denúncies contra ell. A més, han de registrar l'habitatge. L'acusació no és un tema menor: complot per assassinar l'alcalde i fabricació clandestina de gasos i explosius. L'interrogatori té lloc a l'ajuntament, i es fa dur i pertinaç, fregant el ridícul. La suposada fabricació de gasos i explosius no era una altra cosa que els exercicis que els alumnes de batxillerat han de fer en el gabinet de química, dotat modestament. Els guàrdies desisteixen de prosseguir la investigació. Més tard, el director torna al col·legi sense problemes. Un aperitiu del que succeirà mesos després, a partir del 18 de juliol.

3. L'ambient social de Ribadesella sembla contingut, però el tràfec de cotxes i camions no augura res de bo. L'espoleta es dispara arran de la detenció del rector la tarda del 25 de juliol, festivitat de sant Jaume. La gent s'aplega i insulta. L'endemà, diumenge, a la nit, el germà director és detingut, juntament amb altres persones significatives del poble. La planta baixa del *Centro Socialista* fa de presó. Com que el lloc es queda petit ben aviat, els presos són conduïts a la inacabada església parroquial, que queda convertida en centre de reclusió. Ocasionalment el rector i el germà n'han sortit per descarregar el mercant. Un destacat comandant d'artilleria desapareix de la presó i és cremat viu en un bosc d'un poble veí. Aquest fet commociona la població.

La comunitat de germans resta al col·legi. El germà Lorenzo José aglutina el grup. Pateixen registres, en un dels quals els milicians cremen al pati tots els objectes religiosos que troben i qualsevol llibre mínimament sospitós, anticipant-se a la novel·la de Ray Bradbury, *Fahrenheit 451*, publicada el 1953. No obstant això, el lloc que registren minuciosament és l'habitació del director. Se n'emporten algunes monedes

Església parroquial de Ribadesella. Des de l'any 2000, descansen allí les restes mortals del germà José d'Arimatea en una urna, a l'esquerra de l'altar major.

de plata, dient: «No les necessitarà, perquè no el salvarà ni Crist». La cuinera de la comunitat va sovint a la presó a veure el germà José de Arimatea per portar-li roba i menjar. Per animar-lo, li diu: «Ja veurà com surt d'aquí». La seva resposta: «No, no serà així. Em mataran perquè sóc religiós, però ho accepto perquè és Déu qui m'ha triat».

4. La sort ja ha estat tirada. El rugit del motor d'una camioneta espera impacient que hi pugin el director del col·legi marista, dos sacerdots i alguns seglars. Tots ells amb les mans lligades a l'esquena amb filferros. Marxen amb rumb desconegut. Els milicians no volen deixar empremtes dels seus assassinats. L'estiu de 1938, la premsa anuncia la troballa de nombrosos cadàvers en un pou d'una mina de les muntanyes de Sama de Langreo. Es procedeix al reconeixement de les restes. María Cuevas Victorero, l'abnegada cuinera dels germans, reconeix la roba del germà José de Arimatea i observa les sigles JA marcades a la camisa. El funeral és solemne i les despulles són custodiades en un mausoleu sufragat pels antics alumnes. En aquell moment, els germans maristes ja no són a Ribadesella ni es reobre l'escola. L'informe forense posa els pèls de punta. Totes les víctimes han estat llençades vives i lligades al macabre pou miner de més de dos-cents metres de profunditat. Una veïna afirma que a la nit se sentien uns crits espantosos que no deixaven dormir.

Capítol 6

Comunitat marista de Badajoz

LA FE ÉS EL NOSTRE PRIMER TRESOR

7 d'agost de 1936

Germà Aureliano (Pedro Ortigosa Oraá).

Naixement a Torralba del Río (Navarra) el 5 de febrer de 1894.

Màrtir a Badajoz el 7 d'agost de 1936. 42 anys i 6 mesos.

1. El germà Aureliano va tots els dies al seminari de Badajoz, que és als afores de la ciutat. Dirigeix l'Escola Preparatòria d'Ingrés, creada pel bisbe. Esmorza amb els superiors del seminari. A la tarda, la silueta de les muralles es dibuixa en la seva retina mentre torna a la comunitat, que regenta el col·legi *Nuestra Señora del Carmen*, al carrer de Donoso Cortés. Es tracta d'una obra educativa de fundació recent, el 1930. La comunitat està integrada per dotze germans. El germà Estanislao José n'és el director. Badajoz supera els 50.000 habitants i figura com la ciutat més poblada d'Extremadura. Badajoz i la seva província se sent republicana. La situació precària dels camperols, mal pagats i ben sovint explotats, afavoreix les idees de revolució i canvi. La violència no es fa esperar. Comencen els primers símptomes.

En tornar d'una excursió a Sevilla, la comunitat pateix un registre en tota regla. La casa amb les seves dependències, incloent-hi els dos cotxes que han fet servir en el viatge a

Comunitat de Badajoz el 1935

la capital andalusa, són inspeccionats minuciosament. La tasca dura des de la nit del 13 de juliol fins a dos quarts de cinc de l'endemà. Però és el 2 d'agost quan comencen els problemes més seriosos. En sortir de la missa dominical, tres germans són capturats i empresonats. La resta es dispersa entre cases particulars i fondes. El germà Aureliano creu més segur anar al seminari.

2. Un grup d'amics organitza la fuga a Portugal i hi participa, en principi, el germà Aureliano. No obstant això, en veure que porten armes, decideix tornar a Badajoz i refugiar-se a casa del senyor Antonio Pesini, amic dels germans. Però la cuinera de la família desvela l'amagatall als milicians, que volen capturar el germà. En un primer moment aconseguix evitar-ho. Mentre deambula d'un lloc a un altre, recorda els escrits que redacta en el segon noviciat, vuit anys enrere a Grugliasco (Itàlia). Hi escriu: «La fe és el nostre primer tresor; exemple: els màrtirs, quan se'ls proposava perdre la fe o la vida, van preferir perdre la vida abans que la fe». Aquesta convicció s'encarna ara en el moment que viu.

3. Hi ha versions diverses i complementàries sobre com cau en mans dels milicians i viu les escenes del martiri. Primera (d'un amic), al migdia del 7 d'agost, divendres, mentre busca un nou refugi, uns milicians l'arresten. Segona (d'un antic alumne testimoni presencial), baixa per un camí cap a l'estació, cap a l'entrada del pont de Palmas, on hi ha un punt de control. Acusat de ser sacerdot, el colpegen amb les armes, li donen puntades de peu, el fan caure a terra, li buiden l'òrbita d'un ull i li deixen el rostre totalment ensangonat. Les dones criden: «Despul·leu-lo!». L'insten a blasfemar sense aconseguir-ho. El porten a un dels arcs del pont, sota el qual passa el riu Guadiana, el posen dempeus per afusellar-lo i ell s'agenolla amb el crucifix a la mà fins que el maten. Tercera (d'una senyora testimoni presencial), el germà anava pel seu camí amb el cap cot, en actitud humil, sense pronunciar ni una paraula. Un milicià li dispara a traïció. El cap, estranyat per la rapidesa dels fets, pregunta al qui ha disparat:

—Ja l'heu enviat a prendre un cafè?

Col·legi Nuestra Señora del Carmen de Badajoz en 1936

—Sí, ja està.

—Bé, doncs ara hi tornes i li dispires un altre tret de part meva!

Un tret sec ressona sota les arcades del pont sobre el riu Guadiana.

Tres persones s'acosten cap a dos quarts de deu del vespre al lloc dels fets per recollir el cadàver. No poden fer-ho perquè hi ha dos controladors. Tornen l'endemà al matí, però ja s'havien endut el cadàver, ja que hi ha un camió destinat a recollir els cossos dels afusellats per dipositar-los en una fossa comuna.

4. Una setmana després de l'execució del germà Aureliano, es produeix l'anomenada batalla de Badajoz contra el govern de la II República, seguida d'una massacre. S'uneix d'aquesta manera el nord i el sud, i Portugal queda aïllat de la lluita. El col·legi marista no pateix en aquest temps. Cauen dues bombes als patis, una de les quals explota sense conseqüències. A l'octubre, comença el nou curs escolar amb un increment d'alumnes.

Capítol 7

Comunitat marista de Màlaga

EL CAPITÀ DEL VAIXELL HA DE SER L'ÚLTIM
A SALVAR-SE

27 d'agost, 24 de setembre i 18 d'octubre de 1936

Germà Guzmán (Perfecto Becerril Merino).

Naixement a Grijalba (Burgos) el 19 d'abril de 1885.

Màrtir a Màlaga el 24 de setembre de 1936. 51 anys i 5 mesos.

Germà Fernando María (Celedonio Martínez Infante).

Naixement a Acedillo (Burgos) el 30 d'agost de 1895.

Màrtir a Màlaga el 24 de setembre de 1936. 41 anys.

Germà Teógenes (Pedro Valls Piernau).

Naixement a Vilamacolum (Girona) el 22 de novembre de 1885.

Màrtir a Màlaga el 27 d'agost de 1936. 50 anys i 9 mesos.

Germà Luciano (Mauro Álvarez Renedo).

Naixement a Albacastro (Burgos) el 15 de gener de 1892.

Màrtir a Màlaga el 27 d'agost de 1936. 44 anys i 7 mesos.

Germà Pedro Jerónimo (José Félix Serret Anglés).
Naixement a Ráfales (Terol) el 20 de novembre de 1904.

Màrtir a Màlaga el 27 d'agost de 1936. 31 anys i 9 mesos.

Germà Roque (Abilio Villarreal Abaza).

Naixement a Arazuri (Navarra) el 22 de febrer de 1885.

Màrtir a Màlaga el 18 d'octubre de 1936. 51 anys i 7 mesos.

1. Es rep una trucada per al germà Guzmán, director del col·legi marista. A l'altra banda de l'aparell hi ha el comandant de la guàrdia civil que l'alerta del propòsit que tenen els comunistes de cremar esglésies, convents i col·legis religiosos. És la nit del 17 de juliol de 1936.
2. El germà Guzmán porta 12 anys a Màlaga. Rebobina els esdeveniments i li ve immediatament a la memòria el mes de maig de 1931. Aleshores, quan es va produir la crema de convents, ell era subdirector del col·legi. Es juga la pell en defensa del senyor Manuel González, bisbe de la diòcesi. El col·legi marista ubicat a l'antic seminari, encara amb olor de nou ja que només fa set anys que s'ha fundat, és saquejat i incendiat. Cal recomençar. Es tria una finca de l'avinçada del Palo, ben situada. Els germans parlen entre ells i prenen dues decisions: mantenir el nom de col·legi *Nuestra Señora de la Victoria*, aspecte en el qual no volen transigir, i deixar de vestir sotana. La dedicació dels germans i el tarannà intel·ligent del director, el germà Guzmán, que esquivava amb gran intel·ligència i mà esquerra els embats

constants de l'anticlericalisme, aconsegueixen que el col·legi vagi guanyant notorietat i bons resultats acadèmics, la qual cosa els pot provocar algun problema. Màlaga, banyada pel Mediterrani, té en aquesta època uns 200.000 habitants. Es tracta d'una de les ciutats més poblades d'Espanya. La situació social alimenta una insatisfacció latent que, en les condicions històriques de la insurrecció, esclatarà.

Després de la violència de maig de 1931, el 27 de juliol del mateix any s'inicia el debat del nou projecte constitucional. Reapareixen els temes crònics de la política espanyola: la qüestió autonòmica i territorial, la qüestió religiosa i la polarització ideològica entre l'esquerra i la dreta, expressada especialment en el punt de la propietat. Els articles 26 i 27 de la Constitució entren de ple en el terreny reli-

G. Guzmán (Perfecte Becerril Merino), director del col·legi de Màlaga i «amic dels obrers malaguenys».

giós. Es dissol la Companyia de Jesús a causa del seu vot d'«obediència a autoritat diferent de la legítima de l'Estat», es nacionalitzen els béns dels ordes religiosos, es prohibeix a les congregacions religioses que es dediquin a l'exercici de l'ensenyament, i a crear i sostenir col·legis privats. Algunes d'aquestes pretensions queden en paper mullat. El resultat de les eleccions de 1933 atenua l'aplicació d'aquestes normes. No obstant això, continua viva la crispació de fons, que comprèn un ampli ventall de temes. Els germans no renuncien a la seva missió, però són curosos en l'ús extern de símbols, l'hàbit, per exemple, i, en alguns casos, canvien el nom dels seus centres educatius per evitar sospites. Les fotografies dels germans amb vestit i corbata reflecteixen el moment històric.

3. Després de la missa dominical en l'església dels pares paüls del Limonar, el 19 de juliol, els germans van a la muntanya per abordar la situació tan delicada que estan vivint i decidir quines mesures han d'adoptar. El germà director es retarda. Ha de passar pel col·legi per recollir diners. Alguns membres de la comunitat estan impacients. Quan arriba, comencen la reunió. Hi participen els nou germans que integren la comunitat. L'espectacle de la ciutat és dantesc. Hi cremen prop de 400 edificis, convertits en columnes de fum i de foc. El col·legi marista, l'endemà, se suma a la llista de saquejos i destrosses. Després de sospesar els pros i contres de les diverses alternatives, els germans decideixen disseminar-se per reduir el perill. El germà Guzmán distribueix tots els diners que porta.
4. Sis dels nou germans moriran com a màrtirs. El germà Guzmán, burgalès, n'és el director. El diari *Sur*, en el primer aniversari de la seva mort, el recorda en un peu de foto: «G. Guzmán, l'amic dels obrers malaguenys que va saber amb les seves bondats atreure la simpatia de tothom qui el

va tractar, per la seva cordialitat, pel seu bon cor». Sempre atent amb els necessitats: «Nosaltres som pobres, però tenim de tot, mentre que aquesta pobra gent no té res per posar-se a la boca avui i passen mil patiments per procurar alguna cosa per als seus fills». Assumeix les seves responsabilitats a risc de la seva vida: «He tingut la salvació a les mans; però no he volgut deixar els meus. Com a director vaig creure que tenia l'obligació de seguir la sort dels altres i no sortir de Màlaga sense ells. El capità del vaixell ha de ser l'últim a salvar-se. Mentre n'hi hagi un de sol en perill, jo em quedaré com a timoner».

Màlaga. Col·legi Nuestra Señora de la Victòria. Vidriera en record dels sis germans màrtirs.

El germà Fernando María, burgalès, deu anys menor que el germà Guzmán, ha tingut moltes destinacions. Porta tot just un any a Màlaga. Mestre i llicenciat en Químiques. Destaca com a educador competent, home de Déu i testimoni fidel. A la presó el coneixen amb el sobrenom «el Mestre». Comenten: «Que n'era de bo! Ha estat una equivocació assassinar-lo...».

El germà Teógenes, gironí, és l'administrador de la comunitat. Treballa de costat amb el germà Guzmán. Porta set anys a Màlaga. Imparteix àlgebra, trigonometria i matemàtiques en general, i també catequesi. Pateix del cor, circumstància que el fa més sensible al sofriment i més pròxim en el servei als malalts. En una ocasió difícil, afirma: «Quan es tracta de socórrer els germans no s'ha de pensar en els perills que es corren, sinó a fer-ho immediatament».

El germà Luciano, burgalès, presenta un itinerari amb moltes destinacions, divuit en vint-i-sis anys. No és fàcil treure conseqüències del seu full de serveis, però en destaca la ràpida disponibilitat i la valoració favorable dels seus alumnes. Es mostra jovial i alegre. Mai no critica companys ni alumnes.

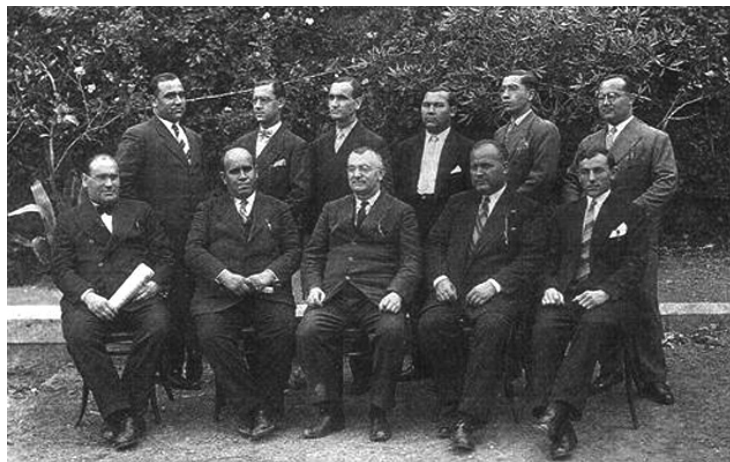
El germà Pedro Jerónimo, natural de Terol, és el més jove dels màrtirs maristes malaguenys. Porta tot just un any al col·legi *Nuestra Señora de la Victoria*. La nova situació política li frustra l'anada al curset de renovació espiritual, programat a Les Avellanes, en el qual està inscrit. Es mostra dòcil a l'Esperit i tenaç en allò que persegueix, sense excuses.

El germà Roque, navarrès, porta quatre anys a Màlaga. Se'l valora com a educador i religiós. Pateix algunes xacres que li afecten en la tasca docent. Organitza al col·legi l'Obra de la Santa Infància. Desperta entre els seus alumnes vocacions sacerdotals i religioses. Una persona

del servei domèstic on estava refugiat afirma: «Prudent, molt sacrificat, no exigia res, no demanava menjar ni més bon tracte».

Els tres germans restants poden acollir-se al consolat de Mèxic on s'estan fins que els alliberen.

5. Per camins diferents, cinc dels sis germans moren entre els mesos d'agost i setembre. El germà Guzmán pateix diverses detencions, perquè surt ben sovint dels seus amagatalls per atendre els germans. A causa de la delació d'un porter i d'una cambrera del col·legi, els milicians el detenen el 25 d'agost. L'acusen davant del comitè de diverses falsejats. No obre la boca. Una incursió de l'aviació nacional provoca que la multitud, enarborant banderes vermelles, vagi cap a la presó per liquidar tots els presoners. El germà Guzmán és a la infermeria amb febre molt alta. El criden pels altaveus a les dues del migdia. Des de la presó, se senten els trets. Juntament amb alguns sacerdots el porten amb cotxe al cementiri, lloc de l'execució. És inhumat en una fossa comuna.

Comunitat de Màlaga el 1936

El germà Fernando María, detingut al col·legi el 23 d'agost, és conduït a la presó. Un mes després, el 24 de setembre, queda lliure, després d'un interrogatori. Camí de la llibertat, passa la primera porta; després, la segona, i en la tercera, un de la FAI el reconeix i crida: «Aquest és un marista». S'abalança sobre ell, li retorça els braços, li dispara dos trets. Els altres acaben de rematar-lo. El dipositen en la fossa comuna.

Els germans Pedro Jerónimo, Teógenes i Luciano són localitzats i detinguts a la pensió de la senyora Rosario, el 27 d'agost, a les nou del matí. El diàleg amb el germà Pedro Jerónimo:

—Qui busqueu?

—Busquem uns capellans que ens han dit que són aquí.

—Aquí no hi ha cap capellà.

—Doncs ens han dit que sí i tu n'ets un, encara que vulgueu desmentir-ho; vosaltres sou capellans.

—Nosaltres no som capellans. Som germans maristes, i si és per això que ens busqueu, no ens importa morir perquè tenim la consciència tranquil·la.

—Haguéssim començat per aquí! A nosaltres ens és ben igual!

Una vegada al comitè, els obliguen a signar la sentència de mort. Els porten a prop del cementiri de sant Rafael i allí són executats. Els seus cossos són inhumats en una fossa comuna.

El germà Roque es refugia a la Fonda Imperial. Una patrulla el deté el 24 d'agost i l'empresona. Les gestions del cònsol de Mèxic li aconsegueixen la llibertat. S'allotja a la casa d'un cunyat del cònsol al carrer de l'Alameda, al número 31. La família propietària és a Tànger.

Dedica molt de temps a l'oració i manté viu el record dels seus germans de comunitat. El 18 d'octubre, diumenge, els avions bombardegen la capital i se sent l'estrèpit de fusells al voltant de la finca. Una patrulla inspecciona totes les cases de l'Alameda. Un milicià reconeix el germà Roque, ja que havia estat el seu professor, i mostra ànim venjatiu. En saber els seus companys que es tractava d'un germà marista, en decreten immediatament la sentència de mort. És afusellat al peu d'un arbre als voltants de l'Alameda. Ferit mortalment, abans d'expirar, mussita el perdó cristià als seus executors.

L'obra marista a Màlaga reprèn la seva tasca en un nou escenari de lloguer al carrer del Marqués de Valdecañas. Fetes les adaptacions indispensables, es reprèn la tasca educativa l'octubre de l'any 1937.

Capítol 8

Comunitats maristes de Madrid

QUE SIGUI EL QUE DÉU VULGUI!

Des del 20 de juliol de 1936 fins al 21 d'agost de 1937

Germà Benigno José (José Valencia Janices).

Naixement a Artajona (Navarra) el 16 de novembre de 1906.

Màrtir a Paracuellos del Jarama (Madrid) l'11 d'agost de 1936. 29 anys i 8 mesos.

Germà Adrián (Manuel Llop Llana).

Naixement a la Mata de Morella (Castelló) l'1 de gener de 1896.

Màrtir a Paracuellos del Jarama (Madrid) l'11 d'agost de 1936. 40 anys i 7 mesos.

Germà Euquerio (Euquerio Llanillo García).

Naixement a Solanas de Valdelucio (Burgos) el 20 de febrer de 1914.

Màrtir a Madrid el 4 de gener de 1937. 22 anys i 10 mesos.

Germà Gaspar (Pablo Martínez Esteban).

Naixement a Los Balbases (Burgos) el 24 de març de 1898.

Màrtir a Madrid el 24 de juliol de 1936. 38 anys i 4 mesos.

Germà Camerino (Braulio Álvarez Palacín).

Naixement a Villamedianilla (Burgos) el 27 de març de 1900.

Màrtir a Madrid el 24 juliol de 1936. 36 anys i 3 mesos.

Germà Luis Alfonso (Luis Moreno Aliende).

Naixement a Quintanilla San García (Burgos) el 24 de juny de 1911.

Màrtir a Madrid el 26 d'agost de 1936. 25 anys i 2 mesos.

Germà León Argimiro (Argimiro García Sandoval).

Naixement a Calzadilla de los Hermanillos (Lleó) el 31 de juliol de 1913.

Màrtir a Madrid el 20 de juliol de 1936. 22 anys i 11 mesos.

Germà Luis Daniel (Juan Viñuela Flecha).

Naixement a Navatejera (Lleó) el 2 de juny de 1910.

Màrtir a Madrid el 16 d'octubre de 1936. 26 anys i 4 mesos.

Germà Ángel Hipólito (Aniceto Pablos Carvajal).

Naixement a El Burgo Ranero (Lleó) el 13 de maig de 1903.

Màrtir a Aravaca (Madrid) el 3 de novembre de 1936. 33 anys i 5 mesos.

Germà Julián Marcelino (Marcelino Rebollar Campo).

Naixement a Tresviso (Cantàbria) el 29 de novembre de 1914.

Màrtir a Paracuellos del Jarama (Madrid) el 3 de desembre de 1936. 22 anys.

Germà Domingo Ciriaco (Dionisio Domínguez Martínez).

Naixement a Villoria de Órbigo (Lleó) el 24 de gener de 1911.

Màrtir a Madrid el 20 d'abril de 1937. 26 anys i 2 mesos.

Germà Jorge Camilo (Vidal García García).

Naixement a Cuadros (Lleó) el 7 de febrer de 1916.

Màrtir a Madrid el 21 d'agost de 1937. 21 anys i 6 mesos.

-
1. El cel de Madrid, amb les seves combinacions cromàtiques, serveix d'inspiració als bons pintors. Al mateix temps, fa de volta al poc més del milió d'habitants que viu en la seva àrea metropolitana. La temperatura estiuenca sufocant és l'any 1936 al nivell de la temperatura política. Els ànims estan encesos. El fet de ser la capital d'Espanya la converteix en el punt de mira d'altres ciutats importants del país. Com que concentra els organismes de decisió política, econòmica i militar, el poder cohabita aquí amb la conspiració. Els rumors corren pertot arreu. Els moviments dels seus protagonistes se segueixen amb atenció.

El nucli rebel està massa lluny i els seus col·laboradors a la capital mostren feblesa i desorganització. La caiguda de la caserna de la Muntanya obre la veda a les patrulles, que fan registres domiciliaris, detencions i assassinats sense que el ministre de Governació pugui impedir-ho. Les cremes d'esglésies i de cases religioses, les confiscacions, el pillatge, l'habilitació de txeques per acollir els detinguts, els passejos com a forma d'execució... són el pa de cada dia. L'activitat política es torna frenètica. L'agost és considerat com «el mes atroç» a Madrid. El Govern vol mantenir la capital a qualsevol preu i els partidaris del Moviment desitgen apoderar-se'n per produir l'efecte dòmino en la conquesta territorial. La resistència es resumeix en un lema: «No passaran». Mentre els grans conceptes polítics voleien sobre els ciutadans, el dia a dia es torna arriscat, difícil, insegur.

2. Dues províncies maristes tenen obres a la capital. L'any 1886, quatre germans arriben a Girona per aprendre castellà i anar a l'Amèrica Llatina. Es queden i obren el primer col·legi marista a la Península. Posteriorment, es crea la Província canònica d'Espanya. El 1903, a causa de l'expulsió dels religiosos de França, arriben a Espanya dos nous grups, procedents d'Aubenas i de Lacabane.

La Província d'Aubenas s'estableix a Pontós (Girona), municipi de tot just uns 500 habitants. Crea obres a Catalunya (Figueres, Borrassà, Besalú, La Bisbal...). Posteriorment, salta a Galícia i Astúries, Lleó i Castella. El 1920, el Consell General crea la Província de Lleó, delimitada territorialment segons l'acta d'erecció de la manera següent: «La nova província estarà separada de la d'Espanya per la línia fèrria que va de Madrid a Oviedo». En el moment de la seva creació, compta amb 184 germans, 3.200 alumnes, 19 cases i els centres de formació. Aquesta província experimenta una forta expansió a França i a l'Argentina.

Col·legi Chamberí al passeig del Cisne, 3 (ara, carrer Eduardo Dato).

La Província de Lacabane inicia amb quatre germans la seva presència a Oñate. Estableixen ben aviat el noviciat a Anzuola (Guipúscoa), població que dóna nom a la tercera província marista.

La Província d'Espanya i la Província de Lleó són presents a Madrid, amb dues comunitats cada una. La primera posseeix el *Colegio externato Chamberí* i el *Colegio Los Madrazo*. La Província de Lleó dirigeix el *Colegio San José* i la *Residencia de Estudiantes Cardenal Cisneros*. Germans de les tres primeres comunitats testimoniaran la seva fe fins al martiri.

3. La comunitat del col·legi *Chamberí*, al número 3 del passeig del Cisne, actualment Eduardo Dato, la formen quinze germans, vuit dels quals viuen en un apartament del carrer Modesto Lafuente. Des del 1902, any de la fundació, el col·legi canvia diverses vegades de seu: carrer Echegaray, carrer Amor de Dios, carrer Los Madrazo, passeig de la Castellana i, des de 1923, passeig Cisne. I també canvia

de nom: *Colegio Santa María* i *Colegio Sagrado Corazón*. Aquests canvis es fan amb la finalitat de la millora i el creixement del centre. Amb la instauració de la República, es crea la *Sociedad Anónima Cultural Cervantes* i el col·legi es rebateja amb el nom del barri que l'acull: *Chamberí*. Els germans dirigeixen una escola de primària i de secundària amb 693 alumnes. Quan esclata la guerra, les autoritats republicanes transformen l'escola en hospital.

La vida dels germans penja d'un fil. La seva expulsió dels col·legis es tradueix en dispersió, que els obliga a buscar allotjament en famílies amigues o en fondes on passin inadvertits. Es viu amb una espasa de Dàmocles sobre el cap, en un clima d'amenaça contínua. En conseqüència, hi ha germans que abandonen la vida religiosa: alguns tornen a les seves famílies i uns altres s'afilien a sindicats o a partits d'esquerres. La immensa majoria, al contrari, es juga la vida a una sola carta. Sense mitges tintes. Tres germans d'aquesta comunitat arriben al martiri.

El germà Benigno José, navarrès, prové d'una família nombrosa. Després de seguir la formació a Vic i les Avellanes, és destinat a Burgos, Barruelo de Santullán, Màlaga i Madrid. A Larraix compleix el servei militar substitutori, després del qual va a Lucena i finalment torna a Madrid. Educador excel·lent, té un gran sentit de l'humor i una alegria encomanadissa. El seu entusiasme i optimisme no el priven de veure la realitat dels fets. Escriu a la seva família: «Això va de mal en pitjor si Déu no hi posa remei... Déu vulgui que puguem veure començar el curs proper, que molts el veuen molt negre».

El germà Adrián, castellanenc, neix a la Mata de Morella, petit municipi que aglutina el mercat de la comarca. Coincideix amb el seu company de comunitat en el seu itinerari formatiu: Vic i les Avellanes. Alcoi és la seva primera destinació. En la seva fitxa hi ha un lapsus de 12 anys sense

indicacions precises. Compagina les tasques de cuiner amb la dedicació a l'ensenyament. A poc a poc s'especialitza en pàrvuls i forma mestres novells. És senzill i humil en el tracte amb els altres. Pren sempre el pitjor per a ell a fi d'alleujar els altres.

Dia 11 d'agost, dimarts. Els dos germans troben allotjament en una residència del carrer Modesto Lafuente i preparen el dinar. Els milicians irrompen en l'habitació, els detenen, els emmordassen amb una tovallola i els omplen d'impropis i d'insults. Els porten a la txeca de Belles Arts i, pel que sembla, acaben amb la seva vida a Paracuellos del Jarama, escenari d'una de les pàgines més escabroses de la Guerra Civil.

El germà Euquerio, burgalès, té tot just 23 anys. És membre d'una família d'onze fills, dels quals n'hi ha sis que són germans maristes. Hermenegildo, el seu pare, és mestre. Es nota en l'empremta que deixa en els seus fills. Transcorre la seva formació marista a Arceniega i a les Avellanes. Acabats els estudis professionals, marxa cap a la que serà la seva única destinació: la comunitat del passeig Cisne, a Madrid, on passa els últims cinc anys de vida. Malgrat la seva joventut, té tarannà de líder.

El dia 30 d'agost, amb altres dos germans, un d'ells germà carnal, és portat a la Direcció General de Seguretat. L'endemà, acaba a l'edifici dels escolapis del carrer General Díaz Porlier, habilitat com a presó. Les penúries s'aguditzen a mesura que passen les setmanes. Per Nadal, cau greument malalt. Amb el seu germà José (Fidel María), és conduït a un soterrani humit per evitar el contagi de la infecció que pateix. José descriu els seus últims dies: «Sense aliments, sense roba, sense medicines, el meu germà delirava i delirava, fins que al cap de nou dies, perdut el coneixement, va morir sense cap atenció mèdica». Una història entranyable d'amor fratern. Dos dies després, el 6 de gener de 1937,

dimecres, inhumen el seu cos al cementiri municipal de l'Almudena, com es va poder esbrinar més tard.

4. La presència marista al carrer Madrazo, en el número 19, a prop de la Cibeles i de l'actual Ministeri d'Educació, s'inicia el 1917. L'increment espectacular d'alumnat obliga a obrir un nou centre al passeig de la Castellana, 37. La comunitat està integrada per 23 germans, al capdavant dels quals està el germà Sérvulo. Situada al cor de Madrid, no pot passar inadvertida. El dilluns 20 de juliol es produeix el primer registre. Una patrulla de milicians reuneix els germans al vestíbul, menys el germà Ángel Andrés, que és a Barcelona per fer uns treballs per a l'editorial. És un quart de quatre de la tarda. Sis milicians, amb el director, fan un registre rigorós de les dependències col·legials i comunitàries. El germà administrador torna d'avisar els mercedaris perquè abandonin la seva residència i es troba aquest panorama. Aconsegueix salvar alguns diners i documents. Avisa l'ambaixada alemanya de la detenció del germà Guillermo, súbdit d'aquest país. Són conduïts a la Direcció General de Seguretat. Un grup d'homes tan nombrós atrau les mirades dels transeünts i de les persones que els observen des de les finestres. Amuntegament, compleció de les fitxes, indefensió. Dos dies més tard són declarats lliures i innocents. Acorden que el director viurà en el col·legi amb el germà Pío, que dormirà a la fonda amb altres tres germans i que només ell sabrà on es troba cadascú.

El 23 de juliol, a la pensió San Blas del carrer Atocha, a l'hora de sopar els germans Gaspar i Camerino són al menjador. El germà Gaspar, burgalès, entra als dotze anys al juniorat d'Arceniega. Un germà seu és també marista. Posseeix una llarga llista de serveis a Pamplona, Logronyo, Barcelona, Madrid, Burgos, Mataró, Múrcia, Pamplona

na i Madrid, per segona vegada a Los Madrazo. Té fama d'educador excel·lent i animador de moviments apostòlics. Destaca per la seva senzillesa de vida. El germà Camerino, també burgalès, ingressa als 24 anys al noviciat de les Avellanes. Es tracta d'una vocació tardana. Realitza el discerniment de la crida de Déu en tornar del servei militar obligatori. Després de la seva formació a les Avellanes, arriba a la comunitat de Los Madrazo, primera i única destinació. Treballa en els moviments apostòlics amb el germà Gaspar. Bon professor, destaca pel caràcter obert i servicial.

Mentre comenten els últims esdeveniments, hi irrompen els milicians i exigeixen la documentació. S'emporten els germans Gaspar i Camerino. A partir d'aquest moment, passen a augmentar el llistat de desapareguts. El dia 25 de juliol, els germans Sérvulo i Pío fan gestions per poder-ne conèixer el parador. Amb les informacions recollides, arriben a la conclusió que tots dos han estat assassinats. Es desconeix la forma i el lloc del martiri, i també l'indret en què descansen les seves despulles. Resulta més dur d'encaixar que una mort evident.

El germà Luis Alfonso, burgalès, neix en una família nombrosa. Té un germà carnal jesuïta. Du a terme la seva formació a Arceniega i les Avellanes. Passa els tres primers anys d'apostolat a Calataiud i els quatre últims a Madrid, primerament a la comunitat de Cisne i després a Los Madrazo. En els temps convulsos de la capital, passa moltes hores a la Biblioteca Nacional dedicat a l'estudi. És considerat un jove que promet. El 26 d'agost, mentre sopa amb el germà Filogonio Mateo, un desconegut entra corrent al menjador i els diu en veu baixa: «Surtin immediatament que vénen a buscar-los». El seu company aconsegueix fugir i perdre's pels carrers. El germà Luis Alfonso,

en retardar-se una mica, és capturat pels milicians, que se l'emporten cap a una mort segura. Un desaparegut més.

5. El districte de Pontós funda a final del 1918 el *Colegio Hispano-Francés de San José*, al carrer Martín de los Heros. Dos anys més tard, quan el districte passa a ser la Província de Lleó, el col·legi es trasllada al carrer Fuencarral, 126. El 1928, aquesta nova província crea la *Residencia Cardenal Cisneros* per a estudiants de carreres universitàries, escoles especials i estudis superiors. L'any 1936, compta amb uns 70 residents. Les carreres més freqüentades són enginyeria, medicina i farmàcia, peritatge agrícola... El col·legi supera els 800 alumnes. La comunitat que el regenta està formada per 31 germans. La majoria són espanyols, però també n'hi ha alguns de francesos. Al mes de juliol, diversos germans es troben a Tui practicant els exercicis espirituals. L'assassinat de Calvo Sotelo produeix una autèntica commoció. Els fets es precipiten. En iniciar-se la revolta, alguns germans passen a viure a la residència, que ofereix més garanties de seguretat. Només es mantenen al col·legi els germans de nacionalitat estrangera. El Govern vol transmetre una sensació de normalitat, però no pot evitar els incendis de les esglésies i d'edificis religiosos.

Els assaltants del col·legi *San José* utilitzen la seva pràctica habitual: trets a l'aire i molt soroll per acovardir els ocupants de la casa. Els reuneixen a la porteria, amb les mans enlaire mentre els apunten amb les pistoles. Eustasio Aguilar, persona de servei, és escorcollat i a la cartera li troben escassament alguns diners. L'insulten com a «enemic del poble» i «burgès fastigós». Li disparen un tret i cau a terra enmig d'un toll de sang. El germà León Argimiro és descobert per uns milicians, que el duen a la porteria. En veure el cadàver ensangonat i els seus companys de comunitat cara a la paret, braços enlaire i apuntats

amb pistoles, cau desmaiad. Els milicians s'irriten. L'arrosseguen al carrer i el pugen al «cotxe groc» cap a un rumb desconegut. Possiblement, l'afusellen a la Casa de Campo, tal com se sol fer regularment. Aquest germà és de Lleó i està a punt de fer 23 anys. La seva formació marista s'inicia a Venta de Baños (Palència), segueix a Blancotte (França), on aprèn l'idioma, i culmina a Tui (Pontevedra). La seva primera i única destinació és el col·legi *San José*. El 1935, compagina el servei militar amb les classes. Sempre generós i fidel.

Un grup de milicians arriba a la pensió Porto, on resideix el germà Luis Daniel amb un altre company, que en aquell moment és fora. Li pregunten per ell. En no obtenir la resposta que esperen, el porten a l'habitació del costat, on el colpegen brutalment. El cos li queda cobert de blaus i hematomes. El rostre li queda desfigurat. Li registren les butxaques. En descobrir un rosari, augmenten les burles i intensifiquen els cops. No obre la boca. Inesperadament marxen, però tornen al cap d'uns dies, el 16 d'octubre, di-

Col·legi San José al carrer Fuencarral de Madrid

vendres. Buscaran un diputat conservador. Veuen el germà i diuen: «Aquell jove, al camió!». Potser corre la mateixa sort que el diputat. Un altre desaparegut. El germà Luis Daniel, lleonès, és de família nombrosa. Nen trapella, eixerit, de bon cor. La vocació l'enfronta amb el seu pare, que vol mantenir-lo a casa. Ingressa a Venta de Baños. És destinat a Lugo durant un curs i en passa set més a Fuencarral. La seva mare, preveient els tràgics esdeveniments que s'acostaven, li diu: «Fill meu, és millor que surtis, no sigui que et matin». La seva resposta: «Mai. Que sigui el que Déu vulgui!».

El germà Ángel Hipólito passeja pel pati de la presó de dones de Ventas, habilitada provisionalment per a homes. Recorda com el 15 d'agost és detingut a la Pensió d'Estudiants, portat a la Direcció General de Seguretat i, finalment, a la presó. Un altre germà, també pres, li pregunta què fa. Respon: «Compleixo els meus deures amb Déu i em preparo per al que pugui succeir!». El germà Ángel Hipólito, lleonès, pertany a una família nombrosa. La mare desitjava que fos marista, però, en el moment d'acomiar-se, el commina a quedar-se a casa. Un germà carnal, més gran que ell, l'ànima des de Tui a seguir la seva vocació. Té valor per desprendre's de la seva mare. Nou destinacions marquen el seu apostolat. A Fuencarral porta tres anys. Bon educador, fervorós i constant. Els dies passen a la presó amb temor del sobresalt. El 3 de novembre, a les tres de la matinada, un total de 72 presos són trets de Ventas i traslladats a una altra presó. Els preparatius fan témer el pitjor. Els vehicles s'enfilen per la carretera de La Corunya. S'aturen al cementiri d'Aravaca. Els manen que baixin dels cotxes, que entrin al recinte i que es despullin completament. Els lliguen els braços de dos en dos. Un instant abans que els 18 milicians disparin les seves ràfegues de metralladores, els presos criden: «Visca

Crist Rei!». Els seus cossos cauen en una fossa comuna. Les primeres llums de l'alba pugnen amb la foscor d'una nit que es dissol.

El germà Julián Marcelino comparteix el mateix procés inicial que el germà Ángel Hipólito. Capturat el 15 d'agost, conduït a la Direcció General de Seguretat, és internat a la presó de Ventas. Té 21 anys. Tres mesos i mig de privació de llibertat, maltractaments, perills constants, falta de respecte... En la unió amb Déu troba sentit per superar amb paciència un patiment inexplicable. Neix a Tresviso (Cantàbria). El seu pare va tenir setze fills: set de les primeres noces i nou de les segones. Intern en el col·legi marista d'Oviedo, es desperta en ell la vocació de ser germà. Transcorre la seva formació a Venta de Baños, Blancotte i Tui. És destinat a Sahagún per fer-hi pràctiques. Posteriorment, passa al col·legi de Fuencarral. El 3 de desembre de 1936 es produeix un trasllat massiu de presos de Madrid a la presó d'Alcalá de Henares. El comboi no arriba a la destinació. A Paracuellos del Jarama és assassinat i sepultat en una fossa comuna, oberta poc abans.

Cementiri de Paracuellos del Jarama (Madrid)

Al mercat de la Magdalena, un jove de 26 anys treballa com a dependent en una parada de verdures. Es tracta del germà Domingo Ciriaco, que viu refugiat a casa d'uns familiars seus. El seu lloc li permet ajudar els germans, tramitar-los documentació i afiliar-los a l'UGT. Cridat a files, sollicita l'ingrés a l'Escola d'Intendència Militar de València i s'afilia al Sindicat de Transports de la CNT. En presentar la documentació junt amb un altre germà, ell és retingut i el seu company deixat lliure. Segons informacions demanades posteriorment, sembla que és denunciat per un antic alumne, que l'entrega a la txeca de Fuencarral, situada en el mateix edifici que el col·legi, i és assassinat el 20 d'abril de 1937, dimarts. El germà Domingo Ciriaco, lleonès, prové d'una família nombrosa. Té dues germanes que són religioses. Malgrat que la seva mare preferia que fos sacerdot, ingressa en el juniorat de Venta de Baños. La seva única destinació és el col·legi *San José*, de Madrid, on passa vuit anys. Professor excel·lent, destaca per les seves qualitats didàctiques. La seva manera de ser i la seva entrega són un bé per a la comunitat.

El germà Jorge Camilo, lleonès, és el més jove dels màrtirs maristes de Madrid. Rep el baptisme de socors el mateix dia del seu naixement. Benjamí de la seva família, pensa a fer-se marista al reclam del seu germà gran, que ja ho és. Destaca per la seva intel·ligència. A Venta de Baños, Blancotte (on aprèn amb rapidesa el francès) i Tui rep la formació inicial. Se li assigna una única destinació: el col·legi *San José* de Fuencarral. Gaudeix de les característiques d'un bon educador, que la mort prematura no li permet desenvolupar. Quan el 20 de juliol, els milicians irrompen al col·legi, el germà Jorge Camilo és al llit, malalt. Però això no impedeix que se l'emportin amb els altres a la presó Model. Pateix privacions, maltractaments i penes. Al novembre és traslladat a la primera galeria de la

presó de Porlier, anteriorment col·legi dels pares escolapis. Allí fa amistat amb José María Menoyo. Una vegada lliure, la família d'aquest senyor l'acull com si fos un dels seus. Ha d'enrolar-se en l'exèrcit i és destinat a un batalló de treball. A la nit torna a la casa de la família Menoyo. Un dia d'agost de 1937 ja no torna a la casa familiar. Les primeres indagacions no donen resultat. Més tard es descobreix la veritat: «Descobert com a frare, havia estat assassinat al pati de la caserna per a escarment de tothom», el 21 d'agost, dissabte.

Capítol 9

Comunitat marista de Chinchón (Madrid)

NO NECESSITEM ANAR A LES MISSIONS

29 de juliol de 1936

Germà Feliciano (Severino Ruiz Báscones).

Naixement a Fuencaliente de Lucio (Burgos) el 2 de novembre de 1884.

Màrtir a Madrid el 29 de juliol de 1936. 51 anys i 8 mesos.

Germà Felipe Neri (Fermín Zabaleta Armendáriz).

Naixement a Artajona (Navarra) el 24 de setembre de 1899.

Màrtir a Madrid el 29 de juliol de 1936. 36 anys i 10 mesos.

Germà Herminio Pascual (Saturnino Jaunsarás Zabaleta).

Naixement a Irurzun (Navarra) l'11 de febrer de 1912.

Màrtir a Madrid el 29 de juliol de 1936. 24 anys i 5 mesos.

D. Julián Aguilar Martín.

Empleat dels maristes a Chinchón (Madrid).

Naixement a Berge (Terol) el 24 de novembre de 1912.

Màrtir a Madrid el 29 de juliol de 1936. 23 anys i 8 mesos.

1. Quatre homes, amb les maletes respectives, s'endinsen al carrer Conde de Xiquena, a Madrid, a prop de la zona de Recoletos. S'aturen al davant del número 3. En l'entresòl d'aquest edifici viu la senyora Paula Aparicio. Pregunten per ella al porter, que no els permet de pujar-hi amb l'equipatge. Sona el timbre i una serventa els obre la porta sense problema perquè són persones conegudes. La senyora de la casa els rep amb molt afecte. Hi reconeix els germans Feliciano, Felipe Neri i Herminio Pascual, que van acompanyats pel senyor Julián Aguilar, empleat de la comunitat i auxiliar a les classes dels nens petits. Tots ells treballen a les *Escuelas de primera enseñanza* de Chinchón, obra del patronat fundat per la senyora Paula i altres senyores de Madrid per atendre gratuïtament els nens pobres.

Mentre els preparen el menjar, els germans comuniquen a la senyora Paula les últimes novetats. Els esdeveniments a Chinchón es precipiten el dia 20 de juliol amb l'arribada a la

Escola dels germans a Chinchón que, malgrat estar en desús, conserva l'estructura original. El carrer porta avui el nom de Germans Maristes.

vila dels milicians dels pobles veïns, que assalten el col·legi i n'expulsen els germans. Les famílies del poble els acullen afectuosament perquè coneixen l'excel·lència del seu treball i dedicació als infants pobres. Només els que vénen de fora poden mostrar-se durs i intolerants amb ells. Les noves autoritats els concedeixen un termini de 24 hores per abandonar la vila. En marxen el 29 de juliol. A l'estació ferroviària de Tajuña agafen el tren. Una ciutat gran com Madrid, a 44 quilòmetres de distància, els ofereix més oportunitats de passar inadvertits. No serà difícil allotjar-se al col·legi del carrer de Los Madrazo o del Cisne. En arribar, comproven que els dos col·legis han estat assaltats. Decideixen anar a casa de la senyora Paula Aparicio, fundadora de l'obra on ells treballen. El germà Felipe Neri sap llegir la realitat. El 29 de març, pocs mesos abans d'iniciar-se el conflicte, escriu en una carta: «La política està prenent un mal caire i esperem temps pitjors, perquè som molt dolents i Déu ens està purificant amb els assots de la persecució. Estic molt tranquil i disposat a patir tot el que Déu vulgui (...) Crec que a Espanya el comunisme està avançant a passes de gegant. Durarà molt o poc... serà el que Déu vulgui, però ve».

2. Chinchón té en aquesta època uns 7.000 habitants. La bellesa dels seus edificis farà que quatre decennis més tard sigui considerada Conjunt Historicoartístic. La plaça Mayor, amb els seus balcons i porxos, crea un espai suggestiu i agradable. Les tendències polítiques són vives entre els seus habitants, però els germans es concentren en la tasca educativa i pastoral i duen a terme una obra, fundada l'1 d'octubre de 1932, que els exigeix totes les energies. Té molts alumnes i una llista d'espera interminable.

El germà Feliciano, burgalès, és el més gran del grup i, al mateix temps, el director. Té un germà sacerdot. Ingressa al juniorat de Burgos; postulatat i noviciat a Vic, i escolasticat a

Sant Andreu de Palomar. Al llarg de la seva vida és destinat a molts llocs. No obstant això, a Calataiud passa quatre cursos i al col·legi Los Madrazo, tretze, com a professor dels primers anys de batxillerat. Després d'un any a Granada, en les tres destinacions següents exerceix la responsabilitat de director: Barruelo de Santullán, Toledo i Chinchón. Home de qualitats excel·lents i amb molta capacitat per arrossegar els altres. Quatre nebots seus entren a l'Institut atrets pel seu exemple.

El germà Felipe Neri, navarrès, és el primogènit d'una família molt nombrosa: onze fills, dels quals n'hi ha dos que són germans maristes i tres que són religioses de Sant Josep de Cluny. Fa el servei militar a Melilla. A punt de fer 24 anys, ingressa a les Avellanes, on ja hi era el seu germà Juan Norberto. Exerceix l'apostolat en dos col·legis, i tots dos gratuïts. Primerament, a Burgos, on passa set anys com a professor del *Círculo Católico de Obreros*. Després, a Chinchón. La confiança en la Providència dirigeix tots els seus afanys. Per indicacions dels superiors, amb la finalitat de prosseguir la seva tasca, els germans van de paisà i adopten noms nous per poder figurar com a mestres laics. Felipe Neri s'anomena Victoriano García, i demana a la seva família que li diguin així per esquivar el control i la censura. És conscient del treball apostòlic: «Sense anar a les missions ja tenim on civilitzar, i això tan a prop de Madrid. (...) Tinc a la classe 62 alumnes; molt bons, o almenys bons davant meu» (carta de 29 de novembre de 1933).

El germà Herminio Pascual, també navarrès, és el jove de la comunitat. Ingressa a Villafranca de Navarra, i a les Avellanes realitza el postulatat, el noviciat i l'escolasticat. Calataiud, Barruelo de Santullán, Burgos, Lucena i Chinchón són les seves cinc destinacions. En l'última hi és tot just des del gener. Els temps convulsos en l'àmbit sociopolític es corresponen amb els seus dubtes personals en la vida religiosa. És presumible que pugui abandonar i tornar a casa.

A Chinchón es reanima la seva flama interior. El suport de la comunitat i els bons exemples dels germans li permeten fer revifar la seva vocació. Encara hi ha foc sota les cendres.

El senyor Julián Aguilar Martín és originari de Berge (Terol). Als 12 anys ingressa al juniorat de Vic. Quan és postulant a les Avellanes té un accident que li afecta la visió. Per aquest motiu no és admès al noviciat. Torna amb la família. Es dedica a les tasques agrícoles, però continua tenint el somni de ser germà. Demana tornar com a empleat i treballa en algunes comunitats. Arriba a Chinchón i es converteix en un germà més. Com a tal el tracten els alumnes i els seus pares, malgrat que ell ho desmenteix. El germà Felipe Neri escriu el 1933: «Som tres professors i el cuiner, quatre. Els quatre frares, però de paisà. El cuiner m'ajuda quasi tot el dia a la classe. Tenim 162 alumnes, i apuntats en la llista per entrar-hi més de 70, és a dir, tots els del poble». Julián és tractat com un germà més i correrà la mateixa sort que la comunitat. Un testimoni afirma: «Va poder deslligar-se de la comunitat en perill en ser simple adscrit i no profés, però va preferir morir amb els altres germans».

3. Mentre tots quatre continuen conversant animadament amb la senyora Paula, i María Ontalva, la serventa, ultima els preparatius del dinar, el porter els delata als milicians, que registren les maletes i hi troben alguns objectes i documents religiosos. No cal cap prova més. El porter els diu: «Els quatre *pardals* són a dalt». La serventa posa la sopera al centre de la taula. Els comensals estan a punt de seure. Sona el timbre. Els milicians els detenen tots quatre i els obliguen a seguir-los. Són entre les 4:30 i les 5 de la tarda. Els porten probablement a la Casa de Campo, n'hi ha algun que pensa que va ser a la Porta de Toledo, i els afusellen immediatament. Tres germans i un laic marista obtenen la palma del martiri pel coratge de la seva fe.

Capítol 10

Comunitat marista de Torrelaguna (Madrid)

SERVIR I ESTIMAR

22 de juliol de 1936

Germà Victorico María (Eugenio Artola Sorolla).

Naixement a Cinctorres (Castelló) el 12 d'abril de 1894.

Màrtir a Redueña (Madrid) el 22 de juliol de 1936.
42 anys i 3 mesos.

Germà Jerónimo (Trifón Tobar Calzada).

Naixement a Susinos (Burgos) el 3 de juliol de 1876.

Màrtir a Redueña (Madrid) el 22 de juliol de 1936.
60 anys.

Germà Marino (Pedro Alonso Ortega).

Naixement a Amaya (Burgos) el 14 de gener de 1901.

Màrtir a Redueña (Madrid) el 22 de juliol de 1936.
35 anys i 6 mesos.

1. La foscor de la nit embolcalla la ciutat de Torrelaguna. Es tanca la jornada del 20 de juliol, dilluns. La presó municipal té una ocupació inèdita. Més de vint veïns interns, entre ells tres maristes. Es tracta dels germans Victorico María, Jerónimo i Marino, que van de paísà. Quan el silenci s'apo-

dera de les cel·les, es fa difícil conciliar el son a causa de la calor estival, però més encara per les emocions que bullen a l'interior dels tres interns. Acaben de viure massa coses en poc temps. En la moviola del record repassen els fets rellevants del dia: l'assalt al col·legi, la seva pròpia detenció, els maltractaments rebuts, les empentes, l'agressivitat dibuixada en els rostres, l'horda vociferant que gaudeix amb les seves preses... El 18 de juliol és el desencadenant de tot el procés, que s'estava gestant temps abans. Torrelaguna, a 53 quilòmetres de Madrid, es converteix en caixa de ressonància política de la capital. Els mateixos objectius, excessos semblants. La vila està formada per set barris, que reben el nom de *granjerías*, i aplega poc més de 2.000 habitants. El cardenal Cisneros, un dels seus fills il·lustres, va embellir la ciutat, que encara conserva restes de la muralla. A l'escola, els germans imparteixen estudis primaris per als fills dels camperols i els obrers. El germà Moisès, visitador, temps enrere havia escrit: «Assistència i puntualitat dels alumnes, excel·lent. L'examen dels diferents cursos deixa convençut

Plaça i església parroquial de Torrelaguna

que se segueix el programa i que els alumnes l'assimilen bé. Quant a l'ordre i disciplina general del col·legi, no pot ser millor. I pel que es refereix a la vida religiosa de la comunitat, és autènticament la vida marista. Els germans viuen perfectament units. On hi ha un treball per fer, allà hi són tots tres...». Imparteixen també classes nocturnes per a adults. Hi van 120 obrers. A causa de les taxes altíssimes d'analfabetisme en aquella època, el servei que ofereixen els germans constitueix una necessitat de primer ordre.

2. El germà Victorico María, castellonenc, ingressa als 15 anys al juniorat de Vic, on s'està només un any per passar al postulantat a les Avellanes. Exceptuant Badalona i Palafrugell, les seves dues primeres destinacions, en la resta hi sol passar uns quants anys. A Sants, tres cursos; a Sitges, sis cursos; a Orbó, tres cursos, i a Torrelaguna, on exerceix de professor i director, vuit cursos. Com a educador, es mostra disciplinat i organitzat. Com a apòstol, el zel de la glòria de Déu és la seva motivació. Com a religiós, destaca per la fidelitat. Un germà sintetitza l'ideal del germà Victorico María: «Servir i estimar».

El germà Jerónimo, burgalès, és el tercer de cinc germans. La seva família es dedica a l'agricultura. Als 15 anys, ingressa en el postulantat de Mataró. Als 19 anys emet el vot d'obediència. En aquella època, es redueix la primera professió a aquest vot abans d'emetre els vots perpetus de pobresa, castedat i obediència. Després de l'escolasticat a Canet de Mar, estudia Magisteri a l'Escola Normal de Girona. Del 1895 al 1928, viu com a missioner a Colòmbia (Santander, Cali, Popayán, Pasto, Palmira, Cabal, Ibagué...). Torna a Europa per fer el segon noviciat a Grugliasco (Itàlia) i, passant per altres destinacions, arriba el 1932 a Torrelaguna, on és el veterà de la comunitat, amb milers de quilòmetres a l'esquena.

El germà Marino, també burgalès, pertany a una família nombrosa: els seus pares tenen deu fills. Els seus dos escenaris de formació són Arceniega i les Avellanes, on viu la pàgina dolorosa d'una grip terrible, que produeix una notable mortaldat entre els seminaristes. La salut se li resent i no pot dedicar-se als estudis amb intensitat. Es dedica llavors a la cuina, tasca que exerceix en les destinacions successives. Des del 1929, a Torrelaguna, amb el parèntesi d'un any que passa a la infermeria de les Avellanes. Viu integrat plenament en la comunitat, i forma amb els seus dos companys una autèntica pinya.

3. El dimarts, 21 de juliol, irromp a Torrelaguna una columna de milicians asturians de Langreo que van cap a Somosierra. El seu primer objectiu és eliminar tots els detinguts a la presó. No hi poden entrar perquè no en troben la clau i el vigilant ha fugit per no facilitar-los el seu propòsit. Els interns no poden dormir perquè passen tota la nit insul-

Familiars dels germans davant el sarcòfag a la capella del Roser de l'església parroquial de Santa Maria Magdalena de Torrelaguna (Madrid). El trasllat de les restes es va realitzar l'any 2000.

tant-los i picant amb la culata dels fusells els barrots de les finestres. A l'alba de l'endemà, aconseguixen entrar-hi i ordenen que els interns baixin al pati. Treuen de les files els que no tenen durícies a les mans: els tres germans, dos sacerdots i quatre laics (tres homes i una dona). Una miliciana amb cicatrius al pit es mostra especialment agressiva i insultant. Els carreguen amb brutalitat en una camioneta que pren la carretera de San Lorenzo de El Escorial. Recorreguts quatre quilòmetres, els fan baixar del vehicle i els afusellen. Reben el cop de gràcia al municipi de Redueña. Ningú a Torrelaguna no sospita que hi ha hagut una execució. Només el cap de comitè ho sap, que és un mestre amb pocs infants en la seva escola, mogut per l'anticlericalisme i pel ressentiment originat per l'èxit que els germans tenen al seu col·legi. Un lleter de Redueña, poble que s'ha juramentat perquè no s'hi cometi cap excés, va, com tots els dies, cap a Torrelaguna. Unes empremtes de sang el posen sobre la pista que el porta fins a una fondalada on jeuen nou cadàvers, molt desfigurats i amb la sang ja ennegrida. Avisa les autoritats del seu poble. Preparen els taüts corresponents. Amb cada cadàver col·loquen elements i objectes que permeten identificar-los, i els enterren en una cerimònia amarada de respecte i silenci. Quan a Torrelaguna se sap el que ha passat, un obrer els prepara la deguda sepultura.

Capítol 11

Comunitat marista de Villalba de la Sierra (Conca)

CONFIATS A LA DIVINA PROVIDÈNCIA

28 de juliol de 1938

Germà Julián José (Nemesio Cabria Andrés).

Naixement a Susilla (Cantàbria) el 5 d'agost de 1908.

Màrtir a Villalba de la Sierra (Conca) el 28 de juliol de 1938. 29 anys i 11 mesos.

D. Ramón Emiliano Hortelano Gómez.

Mestre a Conca.

Naixement a Conca el 8 d'agost de 1908.

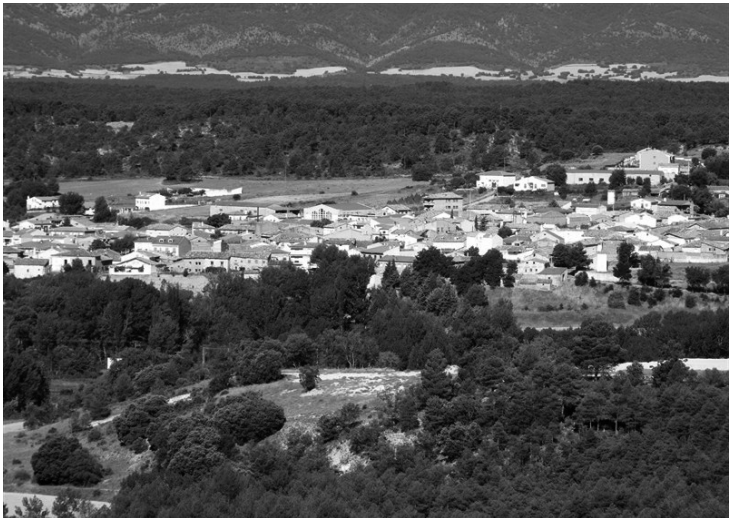
Màrtir a Villalba de la Sierra (Conca) el 28 de juliol de 1938. 29 anys i 11 mesos.

1. El Govern de la República crida a lleves els nascuts el 1908 perquè s'incorporin a l'exèrcit. A principis de març de 1938, dos joves de 29 anys són assignats als serveis auxiliars de la caserna de Villalba de la Sierra (Conca), petita població a la riba del Xúquer i a uns 20 quilòmetres de la capital. L'ambient topa completament amb la sensibilitat i la formació que ells tenen. El seu estil de vida contrasta molt amb el dels companys soldats. A poc a poc, s'estableixen entre tots dos lligams d'amistat i confiança.

Julián José, germà marista, li desvela pàgines de la seva vida. Neix a Susilla (Cantàbria). Té dos germans que són

també maristes. La seva infantesa es desenvolupa en un ambient agrícola i ramader. Ingressa al juniorat d'Arceniega. La seva formació transcorre posteriorment a les Avellanes. Exerceix com a professor a les cases de formació: les Avellanes, Vic i Arceniega. Després de passar dos anys a Manzanares i Múrcia, arriba l'any 1934 a Conca per fundar el col·legi *Fray Luis de León*, ubicat al carrer de José Cobo, 6, principal. Té previst passar a les tropes nacionals, però, per la situació i el lloc en què es troba li resulta quasi impossible.

El senyor Ramón Emiliano, el seu amic, també s'obre a la confiança. Comparteix amb el germà les conviccions religioses, en les quals és format pels seus pares. Cursa batxillerat i Magisteri. Treu les oposicions amb el número 3. Gaudeix en el camp educatiu i es dedica a la innovació. Poc després d'iniciar-se la guerra, el 22 d'agost de 1936, dissabte, contrau matrimoni amb la senyora Rufina Ángeles Saiz Abad. Ramón Emiliano la té contínuament present.

Villalba de la Sierra (Conca)

2. El germà Laurentino, provincial, desafia amb intel·ligència les lleis republicanes que impedeixen a les congregacions religioses dedicar-se com a tals a l'educació. En comptes d'enfrontar-s'hi o de renunciar a l'educació dels joves, intenta esquivar aquestes lleis amb una consigna clara: «Per si ens tanquen els nostres col·legis reconeguts com a maristes, ens anirem establint en ciutats que no ens coneixen». La presència marista a Conca és fruit d'aquesta decisió. El col·legi *Fray Luis de León* es regeix per un estatut estrictament civil. S'hi imparteixen la primera i la segona ensenyança. Quan esclata el conflicte, la comunitat està integrada per set germans. Es dispersen i acudeixen a cases de famílies amigues, que, per les simpaties que susciten, els acullen. En créixer la persecució, els set germans acaben a la presó, on passen uns quants mesos. Com que no són gaire coneguts i no hi ha càrrecs contra ells, els deixen en llibertat. La seva tasca consisteix a garantir-se un allotjament i a guanyar-se la vida enmig de perills i dificultats. El germà Julián José es refugia a casa del porter del col·legi, un habitatge pobre però de bona gent. Dos anys abans, escriu en una carta: «En fi, que la política és un fàstic i que val més viure'n apartats, confiats a la Divina Providència que no permetrà més del que Ell vulgui». Quan criden la seva lleva, ha de deixar la casa del porter i incorporar-se a l'exèrcit.

3. El dia 28 de juliol de 1938 els dos amics viuen emocions intenses. Al matí, Ramón Emiliano li explica la gran alegria que té. Ha obtingut permís per anar a conèixer el seu primer fill i abraçar la seva esposa. Només un dia, però està radiant. Experimenta el goig de la paternitat i l'alegria de la família. Vol compartir amb el seu amic, el germà Julián José, aquests moments privilegiats. Tots dos ho celebren a la seva manera, amb discreció, però amb intensitat d'afectes. A principis d'aquell mes són destinats tots dos a una localitat pròxima de Villalba a fi de preparar el campament

Església parroquial de Villalba de la Sierra

que ha d'acollir la 51a divisió dels guerrillers que queden de la famosa *Columna del Rosal*, que pren el nom del coronel que la lidera. Com més hostil es torna l'ambient, més necessitat tenen ells de fer més estrets els seus llaços d'amistat. Fan la passejada acostumada de les vuit del vespre. Són seguits per uns milicians. Quan arriben a uns sembrats, els desapareixen. Un camperol descobreix els cadàvers i avisa el capità iugoslau que comanda la tropa. El capità, amb un tinent metge i un comandant, lliguen els cadàvers a un pal de llum, els ruixen amb gasolina i els cremen. La senyora Rufina, l'esposa de Ramón Emiliano, ho recorda: «L'endemà, el 29 de juliol de 1938, un amic va venir a comunicar-li la notícia amb tot gènere de prudència a la meua mare. Jo me'n vaig adonar i, encara que vaig albirar la tragèdia, em van anar enganyant per pal·liar el dolor immens que em va produir la notícia en els dies tan delicats que jo passava. Va venir el meu sogre de València, va fer algunes indagacions, les forces van marxar i, quan van anar a recollir-ne les

despulles, només van trobar alguns ossos i un gran toll de greix al camp». S'instrueix sumari d'aquest assassinat. De l'Audiència Provincial passa al Tribunal Militar, que posa en llibertat els implicats.

4. Julián José i Ramón Emiliano han compartit una amistat indestructible, el coratge d'una fe sense fissures, un calendari semblant de naixement i mort... Tot plegat se simbolitza en el fet de compartir la petita urna mortuòria que conté les seves despulles.

Capítol 12

Comunitats maristes de Cabezón de la Sal i Carrejo (Cantàbria)

L'AMIC DELS POBRES

2 de gener de 1937

Germà Pedro (Jaime Cortasa Monclús).

Naixement a Millà (Lleida) el 15 de juliol de 1883.

Màrtir a Santander (Cantàbria) l'1 de gener de 1937. 53 anys i 5 mesos.

Germà Narciso (Baldomero Arribas Arnaiz).

Naixement a Santibáñez de Esgueva (Burgos) el 27 de febrer de 1877.

Màrtir a Santander (Cantàbria) l'1 de gener de 1937. 59 anys i 10 mesos.

Germà Colombanus Paul (Henri Oza Motinot).

Naixement a Lió (França) l'1 d'agost de 1877.

Màrtir a Santander (Cantàbria) l'1 de gener de 1937. 59 anys i 5 mesos.

Germà Néstor Eugenio (Tesifonte Ortega Villamudrio).

Naixement a Arlanzón (Burgos) el 10 d'abril de 1912.

Màrtir a Santander (Cantàbria) l'1 de gener de 1937. 24 anys i 8 mesos.

1. Cabezón de La Sal (Cantàbria) és el nucli comarcal que agrupa, entre d'altres poblacions, Carrejo, que en dista 1,2 quilòmetres. Als dos llocs hi ha comunitats maristes que atenen les respectives i humils escoles. A Cabezón de la Sal, amb una població que volta els 4.000 habitants, els germans Pedro, Narciso, Luis María i María Ruperto fan classe de Primària i Comercial a 182 alumnes. Els dos primers seran màrtirs. A Carrejo, localitat de pocs i disseminats habitants, els germans Erasmo José, Colombanus Paul i Néstor Eugenio tenen a la seva escola 44 alumnes, distribuïts en tres aules de Primària. Els dos últims arribaran al martiri.

Santander, la capital de la província, es troba a 46 quilòmetres de distància. Les notícies de l'alçament de l'exèrcit a l'Àfrica generen diverses preses de posició. Les forces militars es decanten a favor del Moviment. Als carrers s'aixequen les primeres barricades. El poble s'arma. Els partidaris del Front Popular s'organitzen. Els milicians es mostren actius. El 20 de juliol comencen les primeres de-

Escola de Comerç a Cabezón de la Sal (Cantàbria), dirigida pels germans. En l'actualitat, Escola Taller i centre de formació d'adults.

tencions. S'apoderen de fitxers i llistes que proporcionen dades. S'assassina enmig del carrer. Hi ha persones que són llançades al mar. S'improvisen txeques. El vaixell *Alfonso Pérez* es converteix en presó flotant. Després del primer bombardeig de la ciutat, la turba es dirigeix al vaixell i commina els presos que es consideren innocents a sortir. Una vegada fora, els disparen a boca de canó i els llancen bombes de mà. La persecució de sacerdots i religiosos és el pa de cada dia.

2. A Cabezón de La Sal i a Carrejo la guerra també hi és present però amb menor agressivitat. Civils armats controlen les carreteres, inspeccionen els vehicles que hi circulen, escorcollen els transeünts, requisen gènere a les botigues... El panorama ha canviat en hores. Sorgeix el recel, la desconfiança, el temor. Durant la primera setmana, no molesten els germans. A finals de juliol, el germà Erasmo José visitarà la comunitat de Cabezón. A la tornada, un cotxe s'atura al seu costat. Els ocupants li exigeixen l'entrega de cent pessetes «per a despeses de la revolució». Aquests mateixos individus, a la tarda, van al col·legi i efectuen un registre de la casa. Hi troben una bandera vermella i groga. Detenen el director, el germà Erasmo José, i l'empresonen a Cabezón. A la cel·la, bruta, fosca i immunda, hi ha altres detinguts. Alguns amics li proporcionen matalàs i queviures, ja que els carcellers no li donen ni un got d'aigua. Per ocupar el temps, ja que les hores resulten interminables, demana un llibre al germà Colombanus Paul. Els guardians el fullegen i s'aturen al davant d'alguns gargots, que consideren signes cabalístics i esotèrics. No són una altra cosa que assajos de taquigrafia. Nous interrogatoris. Després d'abonar una nova multa de 100 pessetes, el germà Erasmo José és posat en llibertat. El 30 de setembre els germans reben ordre d'abandonar el col·legi. Només poden proveir-se dels objectes d'ús personal. El prestigi del germà director ha aconseguit

retardar l'operació. Els germans es traslladen a Carrejo, on alguna família els acull amb sol·licitud. Es dediquen a donar classes particulars per poder sobreviure. A mitjan octubre, el comitè els prohibeix impartir aquestes classes.

3. Dia 28 de desembre, a les 11 de la nit. Els germans de les dues comunitats estan reunits al voltant d'una ràdio. Comenten els fets del dia anterior ocorreguts a Santander. Un total de 18 avions nacionals han bombardejat la ciutat i han causat força víctimes. Les represàlies són immediates. Els milicians treuen 170 detinguts del vaixell-presó i els assassinen. S'intensifiquen les batudes. Sintonitzen una emissora que difon la xerrada de Queipo de Llano. Uns cops a la porta els sobresalten. Amaguen l'aparell de ràdio. La tardança a obrir provoca unes descàrregues a les finestres, els vidres salten fets miques. Els germans justifiquen el retard a obrir per l'ordre governativa de no atendre ningú durant

Cabezón de la Sal. Darrere del col·legi es va construir una urbanització coneguda pel «Barri dels Germans Maristes».

la nit. Els porten a la presó de Cabezón. No són pas els únics. Hi ha altres persones que han estat detingudes aquella mateixa nit. Sense cap explicació, els deixen en llibertat l'endemà a la tarda.

4. El rugit dels motors de tres cotxes en caravana trenca el silenci de la nit a la carretera que va de Cabezón de la Sal a Santander. La llum dels fars esquinça dramàticament la foscor. Entre els ocupants, hi ha els germans maristes. La policia de Santander els ha detingut al seu domicili cap a les quatre de la tarda del 30 de desembre. En falten dos. El germà Luis María havia acompanyat el germà María Ruperto a Santander per inscriure'l, ja que té tota la documentació en regla, com a súbdit argentí. Quan tornen a casa, són capturats i conduïts a la capital càntabra. El trajecte és prou llarg per pensar diverses vegades que els ha arribat l'última hora. Davant de la imminència de la mort, sorgeix de manera espontània la pregària a impulsos de la seva fe. A les dues entren en la comissaria, on s'estan tancats fins a les vuit. Passen la nit en blanc, pugnant per resistir-se a la son. Després, els porten a la presó i els distribueixen en dues cel·les. A la segona, els germans Erasmo José i Luis María comparteixen espai amb alguns senyors de Carrejo. Tres dies incomunicats. El temps es fa etern.

5. Dos oficials carcellers, a les 9 de la nit del primer dia de l'any 1937, criden quatre germans. El germà Pedro, lleidatà, nascut a la zona d'Àger. Als 15 anys ingressa al noviciat de Vic. Sant Andreu de Palomar és la seva primera destinació. Sol començar l'activitat realitzant diverses ocupacions, especialment a la cuina. Després ajuda a la classe fins convertir-se en professor. Exerceix com a tal a Sabadell, Sant Andreu de Palomar i Torrelaguna. De 1916 a 1936 dirigeix el col·legi de Cabezón de la Sal, excepte

Carrejo. A dos quilòmetres de Cabezón de la Sal es troba la que va ser escola i habitatge dels germans. En l'actualitat és el Museu de la Naturalesa de Cantàbria.

el curs 1924-25, en què el centre es tanca per dificultats amb la Fundació. Els fills de famílies pobres i humils són els primers destinataris dels seus afanys apostòlics. La llarga permanència en la direcció i l'encert en l'exercici d'aquesta responsabilitat el consoliden com una autoritat reconeguda i valorada per la gent.

El germà Narciso, burgalès, és el benjamí d'una família de camperols que té tres fills. A punt de fer 15 anys, ingressa en el postulantat de Canet de Mar. Obté a Girona el grau de mestre elemental i, dos anys després, el títol superior de mestre, en tots dos casos com a alumne lliure, és a dir, sense assistir a classe. Té nombroses destinacions, amb més permanència a Girona (vuit anys, els dos últims com a director), Múrcia (cinc anys), Lleida (quatre) i, des de 1931, a Cabezón de la Sal. Destaca per la preparació intel·lectual, la competència com a educador, la senzillesa, el

caràcter alegre i obert. Li diuen «l'amic dels pobres». Una carta anònima el critica: «Hauria estat millor que s'ocupés de *la classe dels seus alumnes*, que de *la classe dels pobres*».

El germà Colombanus Paul neix a Lió (França). En els primers anys de la infantesa, els seus pares es traslladen a Saint-Donat, població on hi ha una escola marista de la qual en forma part com a alumne. Als 15 anys ingressa al postulantat de Saint-Paul-Trois-Châteaux. Als 17 anys obté el *Brevet*, diploma francès. Fins al 1903 és destinat a diversos llocs de França. A partir d'aquell any, moment de l'expulsió del país dels religiosos, s'incorpora a la Província marista d'Espanya. Passa per força llocs, en cap dels quals no acaba de trobar-se a gust, fins que el 1926 s'instal·la de manera definitiva a Carrejo. Allí descobreix el seu lloc al món. Aquest racó cantàbric li ofereix una vida oculta, resignada i pacífica. Els seus dots intel·lectuals, la facilitat per als idiomes, els coneixements musicals queden velats potser per un caràcter indecís. No esgrimeix en cap moment la ciutadania francesa per alliberar-se de les persecucions patides i, mogut per la força de la fraternitat, assumeix la sort que puguin córrer els seus companys de comunitat.

El germà Néstor Eugenio, burgalès. Els seus pares tenen dos fills. Als 12 anys ingressa a Arceniega, però retorna amb la família per falta de salut i per la dificultat en els estudis. Aquestes mesures es prenen moltes vegades amb una finalitat terapèutica. En ser freqüents les penúries i les malalties, el fet de tornar al lloc d'origen, amb el seu aire i les seves aïgues, produeix efectes saludables i curatius. Ell no s'espanta i, cinc anys més tard, recuperat, és admès al postulantat de les Avellanes. Comença a Haro l'activitat apostòlica com a cuiner i ajudant de primària. Després d'una estada breu a

Saragossa, passa a formar part de la comunitat de Carrejo el 1935.

6. El 2 de gener de 1817 té lloc la fundació de l'Institut marista. En una petita localitat francesa, Marcel·lí Champagnat reuneix dos joves per iniciar un projecte, tan humil com ambiciós: «Totes les diòcesis del món entren en les nostres mires». El 1937, el primer dia de l'any, és a dir, quasi exactament 120 anys més tard, quatre germans donen la vida com a maristes en una diòcesi del nord d'Espanya. Un quàdruple assassinat que els seus autors dissimulen dient que els han posat en llibertat. No obstant això, veus segures afirmen que «van ser martiritzats al costat del far de Santander, i després llençats al mar Cantàbric». Els temporals indòmits porten després els cadàvers fins a alguna platja, però ja desfigurats i sense poder identificar-los.

Capítol 13

Comunitat marista de Barruelo de Santullán (Palència)

UN RECORD AFECTUÓS PER LA MORT DEL MEU GERMÀ

23 d'octubre de 1936

Germà Egberto (Leonardo Arce Ruiz).

Naixement a Arcellares del Tozo (Burgos) el 6 de novembre de 1907.

Màrtir a Campoo de Suso (Cantàbria) el 23 d'octubre de 1936. 28 anys i 11 mesos.

Germà Teófilo Martín (Martín Erro Ripa).

Naixement a Viscarret (Navarra) el 3 de març de 1914.

Màrtir a Campoo de Suso (Cantàbria) el 23 d'octubre de 1936. 22 anys i 7 mesos.

1. El tren, impulsat per una màquina de vapor, traça una línia recta a l'altiplà de Castella. Un lleuger sotrac serveix com a música de fons a la rutina del viatge. El calendari marca el 22 de juliol. Entre els passatgers, tres joves tenen pressa per arribar a Burgos. Es tracta dels germans Heraclio José, Egberto i Teófilo Martín. Tots tres formen part de la comunitat marista de Barruelo de Santullán. Tenen molt viu en el record dels maristes l'assassinat del germà Bernardo i el saqueig del col·legi que es va dur a terme dos anys

Vista actual del local d'ADEMAR (Associació d'Antics Alumnes Maristes), on es van situar les Escoles de les Mines de Barruelo de Santullán (Palència).

abans. La fugida es concep com una mesura prudent a la vista dels esdeveniments greus del 18 de juliol. El director els suggereix que viatgin per carretera perquè la considera més segura. No obstant això, trien el tren perquè és més ràpid. Amb l'autorització del superior, prenen el tren per Cillamayor. El seu projecte és arribar a Quintanilla, des d'allà anar a peu fins a Aguilar de Campoo i, després, amb cotxe, arribar a Burgos. El comboi ferroviari s'atura a l'estació de Quintanilla. Els tres baixen. Sense problema, surten de l'estació, però són observats per individus de Barruelo, que els delaten al cap dels milicians. Els detenen immediatament. Se'n determina el trasllat a Reinosa, on els tanquen al col·legi dels Germans de la Instrucció Cristiana, convertit en presó. Per la seva banda, els tres germans de la comunitat de Vallejo de Orbó, a peu, aconsegueixen arribar a Burgos.

2. A la zona minera de Palència, la presència marista data de l'any 1914, quan els germans es fan càrrec del *Colegio Santa Bárbara*, escola elemental gratuïta per als fills dels miners de Vallejo de Orbó, propietat de la «Sociedad Carbonera Española». Sis anys més tard, accepten una nova petició de la mateixa societat per dirigir les *Escuelas de las Minas* a Barruelo de Santullán. Aquesta institució educativa rep un impuls extraordinari gràcies a les iniciatives del germà Bernardo Fàbrega Julià, màrtir de la fe l'any 1934, beatificat a Roma el 28 d'octubre de 2007. Quan esclata la Guerra Civil, encara hi ha aquestes dues comunitats. La de Barruelo de Santullán compta amb set germans, atén 343 alumnes. La de Vallejo de Orbó té tres germans, educa 138 alumnes.
3. El germà Egberto, burgalès, perd molt jove el seu pare. La mare contreu segones núpcies. A punt de fer 12 anys, in-

Vallejo d'Orbó. No queda res de l'escola i habitatge dels germans, només el bon record que conserven els antics alumnes i un carrer dedicat al germà Bernardo.

gressa al juniorat d'Arceniega. Continua la formació a les Avellanes. Té nombroses destinacions, i fins i tot arriba a impartir dos anys de classe a l'Acadèmia Politècnica d'Alcazarquivir (al Marroc). Voluntariós en el servei, mostra constància i paciència en la tasca educativa i apostòlica. Forma part del grup que prefereix l'aventura de l'èxode abans que quedar-se en la perillosa conca minera.

El germà Teófilo Martín, navarrès, pertany a una família que és un autèntic planter de vocacions. Als 11 anys ingressa al juniorat de Villafranca i, després, segueix la formació a les Avellanes. Només té dues destinacions. La primera, a Burgos, on passa tres anys. La segona, a Barruelo de Santullán, on tot just porta un curs. Alegre, esportista i bon estudiant. Com a professor, prepara bé les classes. Com a religiós, mostra esperit de pietat i de família, i amor al treball.

4. El 12 d'octubre s'anuncia als interns de la presó, on es troben els tres germans, que seran traslladats de Reinosa a Santander. Després se sabrà que, per a molts, no és una altra cosa que el tristament anomenat *paseillo*. En aquests dos mesos s'han vist i sentit moltes coses. En el mateix dia de la detenció dels germans, hi ha qui exclama: «Si són frares, jo els voldria fer la tonsura amb una destal». El germà Heraclio José, que sobreviurà a la tragèdia, transmet l'angoixa de la presó: «La clau entra al pany, el grinyol penetrant del qual teníem ja tan gravat». Alguns dels companys de cel·la els balden els germans a bastonades i els donen cops de puny i puntades de peu sense miraments. A causa del maltractament constant, es «converteix la presó en hospital sense assistència mèdica». Però arriba el fatídic dia final. El germà Heraclio José ho relata d'aquesta manera: «El divendres 23 d'octubre, a les deu del matí, s'obre la porta dels soterranis i són cridats *Martín Erro Ripa* i *Leonardo Arce Ruiz*. Ens separem per no tornar a trobar-nos més. Res

no fa sospitar per l'hora a què els han cridat. Però veiem pel pany que, una vegada fora, els emmanillen, i així els pugen a un cotxe que després desapareix. Tots vam suposar que els portarien a prestar alguna declaració. Són les onze... les dotze... i els companys no tornaven!...». Durant uns mesos el germà Heraclio José pensa, malgrat alguns moments de dubte, que els han portat a Santander.

Després de l'alliberament de Santander, diverses famílies de Reinosa busquen per les zones properes els cadàvers dels seus propparents. El 14 d'octubre de 1937, al Monte Saja, que pertany al municipi de Campoo de Suso, descobren una fossa comuna amb les restes de 43 persones assassinades, entre les quals hi ha els germans Egberto i Teófilo Martín. Tots ells són traslladats al cementiri de Reinosa. Es descobreix la veritat un any després de la seva execució. La senyora Dorotea, germana del germà Teófilo Martín, afirma: «Sento verdadera devoció piadosa i un record afectuós per la memòria del meu germà. (...) La meva mare (que Déu tingui a la glòria) ens deia que quan necessitèssim alguna cosa de Déu la demanéssim al meu germà, perquè ella deia que era al cel».

Capítol 14

Comunitat marista de Barcelona

NI SE M'ACUT LA IDEA D'ABANDONAR

8 de desembre de 1936

Germà Benedicto Andrés (Enrique Andrés Monfort).

Naixement a Vilafranca del Cid (Castelló) el 25 d'abril de 1899.

Màrtir a Albocàsser (Castelló) el 8 de desembre de 1936. 37 anys i 7 mesos.

1. Assegut al davant del seu pupitre, el germà Benedicto Andrés té a les mans la carta del seu cosí Jerónimo Emiliano, que és també marista. La rellegeix de vegades per adonar-se'n del contingut, que el deixa desconcertat. Escrita amb un to dur, vol confirmar la veracitat d'una notícia. Corren rumors que el germà Benedicto Andrés ha penjat els hàbits. Quan la comunicació no funciona de manera clara i transparent, les enraonies s'apoderen de la plaça pública. En temps convulsos, la delació, els murmurs, els xiuxiuejos... adquireixen carta de ciutadania. Pren un full en blanc i redacta una carta de resposta, en un dels fragments de la qual afirma: «Si només pensés humanament parlant, tindria pretext per engregar-ho tot a rodar; però, gràcies a Déu, estic molt lluny de pensar a retirar-me. No oblidó que tinc contrets uns compromisos... Digueu doncs que el Germà Benedicto continua sent el Germà Benedicto». No és la primera vegada que ha d'afrontar rumors i calúmnies. Així ho recorda el germà Eduardo Escolà, testimoni presencial: «El

Col·legi Maristes La Immaculada, a Barcelona, on es va homenatjar als maristes beats el 12 d'octubre de 2013, vigília de la seva beatificació a Tarragona.

Germà Benedicto Andrés estant a Torrelaguna va patir un petit contratemps: uns pares van denunciar algun abús deshonest en la persona del seu fill. Va ser primerament acusat el Germà Benedicto Andrés, aleshores amb 23 anys. En arribar el judici després de 72 hores i veure'l els familiars, van dir: «Aquest no és; ens pensàvem que era un altre», referint-se a algú que havia fugit del poble. El Germà Benedicto Andrés va ser posat en llibertat sense càrrecs i no va donar cap mostra d'indignació. Content d'haver patit una mica per Crist».

2. El germà Benedicto Andrés neix a Vilafranca del Cid (Castelló) l'any 1899. El germà Isidro Guix, extraviat pels camins del Maestrat, s'aturarà a la casa dels pares de Benedicto Andrés per descansar. Dues vocacions maristes sorgeixen d'aquesta acollida: la seva i la del seu cosí. Ingressa al juniorat de Vic. Té 11 anys. Les restants etapes de formació transcorren a les Avellanes, València, Torrelaguna i Valdemoro són les seves tres primeres destinacions. Després s'incorpora al servei militar, on passa tres anys a l'Àfrica. L'ascendeixen a cap i suboficial. L'amistat amb un germà de La

Salle l'ajuda a mantenir la fidelitat religiosa. Ha d'afrontar la batalla de Melilla, que dura dos anys. Les cartes d'aquesta època reflecteixen el seu afecte per la família i pels germans. No amaga la contrarietat per la durada excessiva del servei militar i per l'ús de les armes. En tornar a la Península, vol anar a visitar la família, però no l'autoritzen a fer-ho, com ho reflecteix en una de les seves cartes, datada al novembre de 1922: «Escrivia al G. Superior meu demanant-li em deixés anar 15 dies a veure'ls però m'ha contestat que al poble no hi vagi, així que com veuran si no hi vaig no serà per culpa meva perquè el meu gust seria passar uns dies amb vostès una vegada repatriats de l'Àfrica». Encaixa la decisió. Noves destinacions són València, Múrcia, Saragossa i Pamplona. A Barcelona, resideix a la comunitat de Llúria, 38, formada per 11 germans, que fan classe a 274 alumnes de primera ensenyança. Tan bon punt veuen que el perill els amenaça, es dispersen. Poden treure algunes coses d'ús personal, abans de l'arribada dels milicians, que saquegen la casa, ja que no poden incendiar-la. Els germans busquen fondes o cases d'amics. Els resulta difícil refugiar-se a casa dels pares ja que, segons el costum de l'època, els germans són destinats a llocs allunyats de les famílies. El germà Benedicto Andrés, amb permís del provincial, busca refugi a la casa paterna.

3. En el seu poble natal, el germà Benedicto Andrés es manté reclòs a casa. Surt algunes vegades, molt poques, en els quatre llargs mesos que dura el seu «captiveri». A principis de desembre, viu un dilema. El comitè publica un edicte d'allistament voluntari amb la promesa d'eximir de tota pena qui s'hi presenti per no haver fet abans el servei militar. Després de sospesar pros i contres, decideix acudir a la convocatòria, més que res per no arriscar la seguretat dels seus. En el comitè, el sotmeten a un interrogatori dur i llarg. Quan torna, li diu a la seva germana: «La meva sentència

està feta!». A més, afegeix: «Digueu que Emiliano [el seu cosí germà marista] no s'hi presentí. Almenys, si a mi em maten, que se salvi ell».

4. Tarda del 7 de desembre de 1936, dilluns. Piquen a la porta de la família del germà Benedicto Andrés. Obre la seva germana i es troba amb un membre destacat del comitè, company d'infància i del servei militar. La germana li transmet l'encàrrec. La seva resposta: «Ha arribat la meva hora! Fins al cel!», sona a comiat. Dóna ànims a la família. Després el diàleg es desplaça al visitant:

—Anem al comitè!

—Millor a la mort, no? — replica el germà.

—No tinguis por, que no t'ha de passar res. Ja us he dit que ni a tu ni al teu cosí no us passarà res.

—Sigui el que Déu vulgui!

Del comitè passa, sense cap procés, a la presó, on troba el seu antic mestre, per a alegria de tots dos. Una cosina li porta menjar i una manta. Rebutja el menjar i li accepta la manta, perquè pateix dels ronyons.

5. Dia 8 de desembre, festa de la Immaculada Concepció. En el lloc de Sant Pau, en el terme municipal d'Albocàsser, són executats el mestre, junt amb el seu fill de 17 anys, el metge, el sagristà i el germà marista. Una religiosa sent de boca d'un dels assassins la narració dels últims instants de la vida del germà Benedicto Andrés: «Que n'era de valent era! Quan ens disposàvem a afusellar el frare va creuar els braços sobre el pit i va cridar: «Visca Crist Rei! Mare de Déu Santíssima, empareu-me!». Vam fer una descàrrega i va caure a terra. Llavors li sentim: «Sagrat Cor de Jesús, tingueu pietat de mi...!». Disparem altres trets, i encara se li va sentir: «Jesús, Josep i Maria, a les vostres mans poso la meva ànima...!». I va quedar mort».

Capítol 15

Comunitat marista de Dénia (Alacant)

PATIR EL MARTIRI PER DÉU I PER LA FE EN JESUCRIST

10 d'agost de 1936

Germà Millán (Esteban Llover Torrent).

Naixement a Les Planes d'Hostoles (Girona) el 27 de juliol de 1885.

Màrtir a Alzira (València) el 10 d'agost de 1936.
51 anys.

1. El director del col·legi *San Juan Bautista*, el germà Millán, no pot donar crèdit al que veu. La comunicació de l'alcaldia no presenta cap dubte: «En evitació de possibles desordres, abandonin el col·legi i terme municipal de Dénia aquesta mateixa tarda». El calendari marca el 10 d'abril de 1936, Divendres Sant. És la una del migdia. La notícia corre com la pólvora malgrat que és dia festiu. A poc a poc, els alumnes més grans i els antics alumnes acudeixen al centre. Tots ells s'ofereixen «per al que calgui». Els uns col·laboren a l'hora de treure llibres, mobles i efectes seguint les indicacions dels germans. D'altres acudeixen a la guàrdia civil per demanar protecció a fi que la gentada que es concentra enfront de l'edifici no causi excessos. Se senten insults i frases malsonants. La tensió està a flor de pell davant de qualsevol esdeveniment que sacseja la societat. Dénia en aquella època supera els 12.000 habitants. Estan recents les últimes eleccions del mes de febrer amb el triomf de les esquerres. Un cotxe de lloguer ve a recollir els quatre ger-

mans, que surten escortats per un gran nombre d'alumnes, antics alumnes i pares d'alumnes. Han passat cinc hores, viscudes amb gran intensitat. El director es queda a la ciutat esperant que les gestions dels antics alumnes tinguin èxit i la corporació municipal revoqui l'acord. Arriben fins al governador civil, al qual presenten una «protesta educada, però valenta». Els arguments són clars: els alumnes no poden traslladar-se a una altra població per acabar el curs i la llei sobre la substitució de l'ensenyament religiós únicament es refereix als llocs on és possible portar-la a terme. En tot cas, cal acabar el curs. El governador crida el germà Millán, amb qui conversa sobre el tema. Sembla que la situació s'arregla, però, en realitat, es complica. Els pares d'alumnes amb els seus fills acorden no acceptar altres professors que no siguin els germans. Si els n' imposen uns altres, els faran la vida impossible. Al final, els alumnes de batxillerat compten amb el treball dels germans que els preparen per als exàmens oficials, a la finca «La Sénia», cedida per una senyora. Pocs dies abans, el germà Laurentino, provincial, els visita per conèixer la situació de primera mà. Finalment, ell marxa de Dénia amb els germans joves. A l'estació, una

Vista de Dénia. En primer terme, el col·legi Sant Joan Baptista.

multitud els manifesta adhesió i estima. El col·legi *San Juan Bautista* va ser fundat l'any 1928, per la senyora Cándida Carbonell.

2. El germà Millán, gironí, pertany a una família nombrosa. Els seus pares tenen onze fills, però només en sobreviuen tres. Els altres moren de petits. Compagina treball i estudi. S'inclina pel sacerdoci, però ha de desistir perquè els seus pares no poden aportar els recursos que li exigeixen al seminari. Decideix ser germà marista. Treballa com a peó per adquirir la roba i altres coses que necessita abans d'ingressar al juniorat de Sant Andreu de Palomar. Els superiors valoren tant les seves qualitats personals i el seu esperit religiós que li encomanen la tasca de formador: Arceniega, Sant Andreu i Vic. Exerceix de director a Centelles (cinc anys), Badalona (sis), Barcelona (Llúria, 38, sis) i Dénia (des del 1928, any de la fundació). Les obres educatives que dirigeix redunden sempre en favor dels fills dels obrers.
3. La comunitat, integrada per cinc germans, viu amb uns mesos d'anticipació la guerra iniciada el 18 de juliol. Les tensions van a més i no es pot jugar amb foc. El germà Millán abandona Dénia i s'uneix als germans que alternen el seu lloc de residència en diverses finques i estatges. Com que la situació empitjora, busquen llocs nous on siguin menys coneguts. El germà Millán va a Ondara, on es fa passar per viatjant. Pensa erròniament que la revolució és cosa de dies o potser de setmanes. Es mou per distintes poblacions, però mai no torna a Dénia. La prudència ho aconsella. Decideix anar a Barcelona per entrevistar-se amb el germà provincial. A finals de juliol, camí de la Ciutat Comtal, és detingut a Tavernes de la Valldigna, a la província de València. El fiquen a la presó. No diu ni una paraula contra el ferroviari que el delata, malgrat que havia admès un fill seu, completament de franc, al col·legi.

4. El germà Millán porta dotze dies a la presó de Tavernes de la Vallidigna. Les hores interminables permeten pensar en l'essencial de la vida i convertir el silenci en pregària. La incertesa pesa. El 10 d'agost, a la una de la matinalda, el senyor José Giner és requerit com a xofer de part d'un home anomenat *el Carabinero* per prestar un servei. L'acompanyen dos individus coneguts com *el Calderero* i *el Carretero*. El xofer, com a testimoni presencial, relata els fets: «*El Carabinero* ordena aturar el cotxe, i fa alhora que baixin tots, i separant-se a uns dos-cents metres del cotxe, els anomenats *Carabinero*, *Calderero* i *Carretero* disparen contra el senyor Rodrigo Gil i el senyor Esteban Millán, els assassinen i deixen abandonats els cadàvers a la carretera». El germà Lorenzo Sangés reconeix: «N'hi havia prou amb la condició de religiós per patir martiri per Déu i per la fe en Jesucrist». El germà Millán comparteix l'última destinació amb el jove més prometedor del col·legi marista de Dénia. Els dos cadàvers, l'un al costat de l'altre, són inhumats al cementiri municipal d'Alzira (València).

Capítol 16

Comunitat marista d'Arceniega (Àlaba)

SENSE CAP POR A LA MORT PER CRIST

25 de setembre de 1936

Germà Luis Fermín (Luis Huerta Lara).

Naixement a Torrecilla del Monte (Burgos) el 21 de juny de 1905.

Màrtir a Bilbao el 25 de setembre de 1936. 31 anys i 3 mesos.

1. El vaixell *Cabo Quilates*, antic mercant de la naviliera Ybarra, està fondejat a la ria de Bilbao. S'ha convertit en presó flotant. El germà Luis Fermín hi és internat. Tancat en aquest escenari d'horror, repassa amb deteniment els últims esdeveniments ocorreguts en la seva darrera destinació, Arceniega (Àlaba). En aquesta localitat, d'uns 1200 habitants, hi ha dues obres maristes: el col·legi, dins de la població, que atén 104 alumnes de primera ensenyança, i el juniorat, al costat del santuari de la Mare de Déu de la Encina, allunyat poc més d'un quilòmetre del nucli urbà. Una comunitat de vuit germans acompanya 84 juniors. El 21 de juliol, sis homes armats registren la casa de formació amb l'excusa que «el convent és ple d'armes, encara que molt ben amagades». Conclouen el registre ben entrada la nit. Mentrestant, els juniors s'estan als patis i van captant la tensió creixent. El director els tranquil·litza i els recorda un fet semblant que va viure Marcel·lí Champagnat l'any 1830 a L'Hermitage. La comunitat del col·legi està formada pels germans Luis Venancio, director, Luis Fermín

i León Pablo. La vigília del 18 de juliol el germà director surt camí de Burgos. Està previst que en els propers dies el segueixin els seus dos companys de comunitat. Aquests, a Arceniega, pateixen registres aparatosos, per la qual cosa decideixen anar al juniorat, mentre preparen el viatge a Burgos. El germà León Pablo puja amb la maleta el pendent que el porta a la casa de formació, acompanyat pel germà Luis Fermín, que acaba de deixar la seva a casa del forner. Ja la hi portarà amb la camioneta quan dugui el pa al juniorat. Els milicians arriben al forn. En veure la maleta tancada, fan tornar el germà i l'obliguen a obrir-la. Aquí comença la seva desgràcia. Hi veuen llibres i papers religiosos i també retalls de diaris. La detenció és immediata. El traslladen a la caserna per interrogar-lo. El duen a la presó, on passa vuit dies. Els germans es desvien per atendre'l. Després, el traslladen a la comissaria de Bilbao i, posteriorment, a les bodegues del vaixell *Cabo Quilates*.

Vista actual de juniorat d'Arceniega, convertit en casa de convivències. Molts germans van cursar en aquest lloc la seva formació inicial.

Hi ha un altre vaixell, l'*Altuna Mendi*, que compleix funcions semblants.

2. La situació en aquestes presons flotants és apocalíptica i duríssims els patiments que han de suportar els presoners: «Fam, humiliacions, flagel·lacions amb el tors nu, pallisses, carreres a fuetades amb puntes enceses, cremades, suspensions per la borda, befes i escarnis sagnants, blasfèmies, insults: martiris de tota mena van ser el pa quotidià dels indefensos habitants reclosos en els vaixells-presó ancorats en la ria bilbaïna i de manera especial els sacerdots i religiosos». Un testimoni presencial, company del germà Luis Fermín, amb qui coincideix uns vint dies al *Cabo Quilates*, recorda els patiments viscuts: «Estàvem amuntegats, com animals; hi havia quatre bodegues: el germà va estar en la número u i jo en la número tres. El vaig conèixer com a germà marista... Els martiris al *Cabo Quilates* es feien per afusellaments al senó de popa. No era només l'acte d'afusellar; nosaltres sentíem els trets. De vegades amb ràfega de metralladora, d'altres d'un tret al clatell, altres acabats a cops de culata. I tot el que acompanyava aquesta trista escena era vexacions, injúries, burles, bufetades...».
3. El germà Luis Fermín, burgalès, té tres germans. Un defecte de visió li condicionarà la vida, però no el priva de realitzar la seva vocació. A punt de fer 13 anys, ingressa al juniorat de Vic. Completa les etapes de formació restants a les Avellanes. Com que la miopia severa li impedeix preparar-se per ser educador, exerceix altres ocupacions i serveis. Malgrat que es dedica amb entrega a les ocupacions humils, desitja ardentment educar els menuts, els infants de la primera classe. És el seu fort, encara que se'l valora més pels seus altres treballs. Les seves destinacions són Orbó, les Avellanes, Barcelona, Centelles, Palafrugell, Haro i, des del 1932, Arceniega,

lloc on s'hi està durant més temps. Valora molt la vida de comunitat. Destaca pel seu afany educatiu i el desig d'anar a missions a vessar, si és possible, la seva sang per Jesucrist. No imagina que patiria el martiri, però de la manera més inesperada.

4. L'aviació dels nacionals bombardeja Bilbao el divendres 25 de setembre. L'operació és duta a terme per cinc Junkers Ju 52 alemanys, que descarreguen les bombes en dues ocasions, una al matí i una altra a la tarda. També llancen fulls de propaganda, signats pel general Mola, animant a la rendició. Aquest és el primer d'una sèrie de bombardejos que cauen sobre la capital biscaïna. La guerra no tan sols es fa en la línia d'avantguarda, cos a cos a les trinxeres, sinó també, amb ajuda de l'aviació, a la rereguarda. Una nova modalitat de lluita que mina la moral de la població. La reacció dels grups de milicians és immediata: assaltar els vaixells-presó *Altuna Mendi* i *Cabo Quilates* i prendre represàlia amb els presoners. En aquest últim vaixell, ancorat a l'Abra, després de vèncer la resistència dels milicians que el vigilen i controlen, els assaltants aconseguen apoderar-se de la situació i van seleccionant les víctimes. Entrada la nit, un milicià treu el cap a la bodega i vocifera: «Capellans, frares, dominics... que puguin... I si se'n queda algun el penjo del pal major». Crits, blasfèmies, ràfegues de metralladores, cop dels cossos en caure inerts o que es dessagnen ferits... Ritus d'anticipació per als qui formen part dels torns següents. Arrenglerats reben la descàrrega. Entre el mig centenar de persones executades, hi ha el germà Luis Fermín, màrtir de la comunitat d'Arceniega. Els cadàvers són enterrats al cementiri de Vista Alegre del municipi de Bilbao, a Derio.

Capítol 17

Comunitat marista de Mataró (Barcelona)

L'ÀNGEL CONSOLADOR

29 de gener de 1939

Germà Pablo Daniel (Daniel Altabella Gracia).

Naixement a Aguaviva (Terol) el 19 d'octubre de 1911.

Màrtir prop de la frontera amb França, el 29 gener de 1939. 27 anys i 3 mesos.

1. L'exèrcit republicà, a finals de gener del 1939, perduda la capacitat ofensiva, es replega cap a França. Una companyia es troba en la regió dels Pirineus catalans, prop de Figueres, a uns 30 quilòmetres de França. S'albira l'alliberament. Com si el quadre *La liberté guidant le peuple* [La llibertat guiant el poble] d'Eugène Delacroix, 1830, reflectís l'estat anímic dels soldats fatigats. Entre ells hi ha un marista. Es tracta del germà Pablo Daniel. Des del cop d'Estat, la seva vida ha experimentat tot tipus de canvis i situacions, sense pauses ni descans. Recorda els inicis de la lluita. Vint-i-tres germans formen part de la comunitat del col·legi *Valldemia*, a Mataró, població industrial propera a Barcelona i banyada pel Mediterrani. Aquest col·legi internat, fundat el 1855, passa als germans l'any 1888. En les Exposicions Universals de París de 1878 i 1900 obté la medalla d'or a la «Qualitat educativa». Cinc germans formen la comunitat d'un altre col·legi marista que existeix en la població, l'externat *Sant Josep*. El 20 de juliol

comencen les cremes i les fumarades indiquen la ubicació de convents i cases religioses. Un grup nombrós de 2.000 obrers, precedits de joves amb bidons de gasolina, es dirigeixen al col·legi *Valldemia*. El germà Adjuteur es resisteix que el seu col·legi pugui ser consumit per les flames. Ha d'aturar-los com sigui. Veu que alguns dels qui encapçalen la manifestació són persones a les quals ha ajudat en moments de crisi econòmica i, fins i tot, ha proporcionat en alguna ocasió aliments i roba a les seves famílies. El cap sindicalista s'avança i crida als qui el segueixen: «Aquest senyor és bon demòcrata i camarada, i francès amant d'Espanya. Per tant, que ningú no toqui el seu col·legi, que després ha de servir per a fills de famílies pobres». A partir d'aquest moment, hi ha guàrdia permanent a la porta del col·legi. Amb el temps, *Valldemia* es convertirà durant la guerra en hospital i banc de sang.

2. El germà Pablo Daniel forma part del grup de 107 germans que embarcarà al *Cabo San Agustín*, vaixell ancorat a Barcelona, per portar-los a França. Es tracta d'una trampa, detallada en el llibre *El precio de la traición*. Però els germans acaben a la txeca de Sant Elies, al barri de Sarrià, el 7 d'octubre, en els soterranis del convent de les clarisses de Jerusalem. L'endemà, el germà Laurentino i 45 companys maristes són executats al cementiri de Montcada. Els que queden a la txeca han de suportar tota mena d'insults i maltractaments. El germà Pablo Daniel n'és un. El traslladen a la presó de l'Audiència i, finalment, a la presó Model, on s'hi està 13 mesos. Una sentència, per manca d'acusació i de proves, li concedeix la llibertat.

El germà Pablo Daniel, de Terol, ocupa el tercer lloc entre els seus germans. Un d'ells és sacerdot, el benjamí mor com a junior marista a causa d'una pulmonia. Als 11 anys, ingressa al juniorat de Vic. Prossegueix la formació a les Avellanés. Comença la seva missió a Alacant. Passa dos

Vista actual del col·legi Valldemia de Mataró. Durant la guerra va servir com a hospital i banc de sang.

anys al col·legi marista de Mataró. Després d'uns mesos en la comunitat de Llúria, 3, de Barcelona, torna al col·legi Valldemia per segona vegada. Destaca com a educador eficaç, apòstol constant i polemista excel·lent. Rebutja l'oferta d'un jutge que, vista la seva intel·ligència en la defensa, està disposat a pagar-li els estudis de la carrera d'advocat.

3. Després d'aconseguir la llibertat, res ni ningú atura el seu afany apostòlic. Es dedica a l'ensenyança. Defensa la causa de Déu amb audàcia i valentia. Poc després, a causa del seu anunci explícit de l'Evangeli, arriba la segona detenció. Els vaixells *Uruguai* i *Argentina*, amarrats al port de Barcelona, són convertits en vaixells-presó per complementar les txeques de terra. A l'*Argentina*, el germà Pablo Daniel viu quatre mesos de presó en condicions penoses. La seva cabina, que comparteix amb altres cinc persones arriba a ser

un petit monestir amb missa diària, oració matinal, pregària de les tres parts del rosari, meditació, oració vespertina. El germà guia la pregària i s'ocupa de les homilies. Captivats pel seu esperit, li diuen «l'àngel consolador». Presos d'altres cabines el busquen per tenir amb ell confidències i trobar-hi suport moral. Després és enviat a la presó del castell de Montjuïc, una fortalesa militar, en espera de judici. Sense haver-se celebrat, el traslladen al camp de concentració d'Ogern, creat pel bàndol republicà, al terme municipal de Bassella, entre Ponts i Solsona, a la província de Lleida. Els presoners estan dedicats a treballs forçats, com ara construir ponts, reparar camins i obrir-ne uns altres de nous. El germà Laureano Larrea recorda l'experiència que va viure amb el germà Pablo Daniel: «En el camp de treball, en reunir-nos a la nit i descansar, en la forma que es podia resàvem algunes pregàries i fèiem alguns comentaris: per exemple, recordo una nit, mancats de tot, morts de fam i fred, sense roba suficient i plens de polls, em va dir: «És veritat que aquí patim inclemències, però els que estan en llibertat estan molt pitjor...». I també em va dir: «Quan Jesucrist recorria Palestina ensenyant doctrina, moltes nits no s'allotjaria d'una manera semblant... cansat, famolenc i patint les inclemències de les intempèries? Acceptem resignats la nostra sort i siguem animosos»». L'octubre de 1938, quan criden la seva lleva, s'enrola en l'exèrcit republicà per ocupar-se del servei sanitari amb el desig d'atendre els ferits. L'envien al front català. Uns joves del seu poble el reconeixen i denuncien la seva condició de religiós al cap que és ni més ni menys que Enrique Líster.

4. La companyia republicana és a la rodalia de Figueres, a prop de la frontera amb França. El calendari marca el 29 de gener de 1939, diumenge. El germà Laureano Larrea ofereix la narració més completa dels últims instants del germà Pablo Daniel: «La versió que tinc de la seva mort,

que puc dir és pública, ja que jo sempre l'he sentit sense buscar-la, és la següent: ell va acabar la guerra a la regió fronterera de Figueres; militava en l'exèrcit republicà on s'havia mobilitzat el seu reemplaçament. El final de la guerra era a prop, ell es va quedar enrere i va parlar amb els companys de les gràcies que calia donar a Déu per haver-los guardat indemnes de la guerra i alliberat d'aquells enemics. Algú de la reunió no degué d'estar conforme amb la postura del germà i va donar compte al comandament militar que crec era el de Líster, que va enviar un piquet que va tornar enrere i va afusellar tot aquest grup de patriotes, entre els quals hi havia el germà Pablo Daniel». Una pràctica corrent en les últimes convulsions de la guerra que porten al martiri sacerdots i religiosos, que ja pensaven acariciar la llibertat.

Epíleg

Aquests esdeveniments, relatats al fil de la història, susciten sentiments profunds de tristesa, indignació, admiració... És impossible quedar-se indiferent. Però al mateix temps conviden al silenci, a la meditació i a la pregària. La meva reflexió final, oberta a totes les víctimes sense distinció, es focalitza sobre els màrtirs i es concentra en quatre punts.

1. Com explicar-se el comportament dels botxins? Com podien disparar contra persones indefenses? Com podien torturar els presoners? D'on sorgia aquest odi a la fe, com afirma la *Positio*? Pensar que eren uns monstres no resol el problema. En el dia a dia, potser eren homes normals, com qualsevol de nosaltres. Hannah Arendt es va plantejar aquest interrogant quan va assistir al procés Eichmann. Ella va parlar de la banalitat del mal i de l'absència de pensament. L'argument esgrimit per Arendt, amb indubtables arrels socràtiques, posseeix avui tota l'actualitat. Si hi ha consciència, no es pot actuar d'aquesta manera. L'exercici del pensament desemmascara la monstruositat del mal. Gurdjieff va abordar en diverses ocasions el tema de la guerra. Creia que era possible aturar-la. Per a això, «n'hi hauria prou que la gent es despertés. Sembla una cosa senzilla. No obstant això, és el més difícil que hi pot haver perquè és un son induït i mantingut per la totalitat de la vida circumdant, per totes les condicions de l'ambient». Consciència i pensament són les claus, però potser no sempre són suficients per explicar-ho.

2. De víctimes, en una guerra civil, n'hi ha als dos bàndols. En el cas dels germans maristes, què els va moure a mantenir els seus compromisos? Per què no van cedir a les propostes de renunciar a les seves conviccions religioses i es van mantenir fermes en la fe? N'hi havia molts que eren persones normals i corrents. Amb els seus desitjos, il·lusions i projectes. Amb els seus defectes, limitacions i errades. N'hi havia alguns que eren extraordinaris. No obstant això, els uns i els altres, d'on van treure l'empenta i la valentia per afrontar l'abús d'una persecució a mort pel fet de ser religiosos? Com van viure la seva missió per no voler renunciar-hi? Què van trobar en la seva comunitat per entregar-s'hi fins al final? No hi trobo cap altra explicació que la fe en Déu, el motor de la seva vida. Qui és a la vora de la mort, s'agafa al que és essencial. Sap valorar les coses en la justa mesura. Sören Kierkegaard havia escrit: «Només la fe proporciona a l'home el valor i l'audàcia necessaris per mirar de fit a fit la mort i la bogeria, per no inclinar-se, impotent, al seu davant». La seva prioritat era clara: «Què en treu l'home de guanyar tot el món si perd la vida?» (Mc 8,36).

3. Un gran compromís que es desprèn d'aquesta vivència històrica es refereix a l'educació. N'hi ha prou de recordar la conferència «L'educació després d'Auschwitz», pronunciada per Theodor W. Adorno el 18 d'abril de 1966 a la ràdio de Hesse: «L'exigència que Auschwitz no es repeteixi és la primera de totes en l'educació. Fins a tal punt en precedeix qualsevol altra que no crec que calgui ni que pugui fonamentar-la. No arribo a entendre que se li hagi dedicat tan poca atenció fins avui. Fonamentar-la tindria quelcom de monstruós davant de la monstruositat del que succeeix». Educar implica ensenyar la història de manera que se n'afavoreixi la comprensió. Educar és despertar les persones en els valors de la veritat, de la reconciliació, del perdó, d'ac-

ceptació de la diversitat, del respecte, de la convivència, del diàleg, de l'empatia, de l'espiritualitat... El currículum educatiu es concentra en excés sobre els aprenentatges i sobre continguts acadèmics d'interès, però no baixa a les profunditats del cor humà. Com ha de ser l'educació a Espanya perquè no es repeteixi la història i s'afavoreixi la comprensió? Queda tant per fer!

4. Per què tantes persones que viuen a fons la seva vida cristiana acaben sent màrtirs? Com explicar-ho? Fa quasi 80 anys, milers de persones en la Guerra Civil van patir el martiri, com els va succeir a aquests 68 maristes. Però, què passa avui? Andrea Riccardi, escriu: «La realitat del martiri al segle XXI és la d'uns cristians que no són agredits per la màquina dels règims totalitaris, sinó per la violència dels seus conciutadans. Molts religiosos i religioses no s'han volgut protegir, sinó que han continuat vivint entre la gent indefensa, treballant en la terra assotada per la barbàrie». La ideologia imperant es posa una bena als ulls i silencia la realitat de tantes morts. La llibertat religiosa continua sent un dret que no ha assolit un desenvolupament raonable. Potser la resposta última està en les paraules de Jesús: «Aneu: jo us envio com anyells enmig de llops» (Lc 10,3). La persecució fa mal, però el profeta Isaïes afirma: «Com una mare consola el seu fill, jo també us consolaré» (Is 66,13). El reconeixement eclesial dels beats compleix la promesa del Senyor: «reviuran com l'herba els vostres ossos» (Is 66,14).

Qui viu amb amor el coratge de la fe, com els nostres màrtirs, escolta l'anunci de Crist: «alegreu-vos perquè els vostres noms estan inscrits en el cel» (Lc 10,20).

Referències

- POSITIO SUPER MARTYRU. *Illerden et aliarum Canonizationis servorum Dei Crysanthi, Aquilini, Cypriani Joseph et LXIII sociorum ex Instituto Fratrum Maristarum a Scholis necnon duorum laicorum in odium fidei, uti fertur, interfectorum* († 1936-1939). Vol. I Informatio. Roma, 2001.
- CORREDERA GUTIÉRREZ, Eduardo. *Páginas de historia marista. España 1936-1939*. Barcelona: Gráficas Casulleras, 1977.
- MORAL BARRIO, Juan Jesús. *Vidas entregadas: martirologio marista de España, 1909-1939*. Saragossa: Instituto de los Hermanos Maristas de la Enseñanza, Vicepostuladuría Marista de España, 1997.
- SERRA I LLANSANA, Lluís. *La força de la fraternitat: maristes, cent anys a les Avellanes* (1910-2010). Os de Balaguer, Lleida: Associació d'Amics del Monestir de les Avellanes, 2011.
- MIR, Miquel & SANTAMARÍA, Mariano. *El preu de la traïció*. Barcelona: Pòrtic, 2010.
- CLAVERO BARRANQUERO, Antonio. *La represión religiosa 1936-1939. Los Hermanos Maristas de Málaga*. Madrid: Edelvives, 2001.
- BARRIUSO, Teodoro [et al.]. *47 semillas de vida: Hermanos Maristas, mártires en España: beatificación: Roma, 28 de octubre de 2007*. Saragossa: Conferencia Marista Española, 2007.

